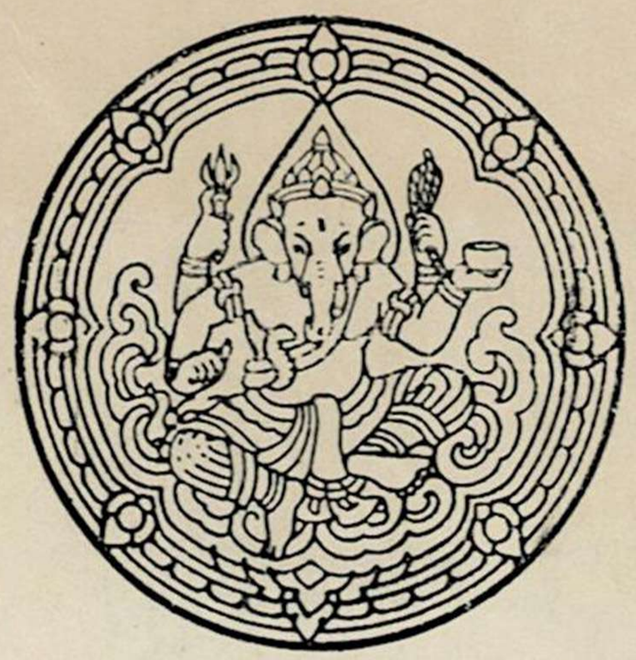

พระบรมราโชวาทในรัชกาลที่ ๕

พระราชทานแด่พระเจ้าลูกยาเธอ

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ

นายสวัสดิ์ นาวายนต์

ณ เมรุวัดสะแก ตำบลในเมือง

อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

895.915
ว 657 พ

วันที่ ๑๐ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๑๒

หอสมุดแห่งชาติ
12 มี.ค. 2530
กรมศิลปากร

หอสมุดแห่งชาติสาขานครราชสีมา

พระบรมราโชวาทในรัชกาลที่ ๙

พระราชทานแด่พระเจ้าลูกยาเธอ

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ

นายสวสด นาวายนต

ณ เมรุวัดสะแก ตำบลในเมือง

อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

วันที่ ๑๐ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๑๒

พระบรมราโชวาทในรัชกาลที่ ๕

พระราชทานแด่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร
และสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๖๖
พิมพ์ครั้งที่สิบเจ็ด ในงานฌาปนกิจศพ นายสวัสดิ์ นาวายนต์ พ.ศ. ๒๕๑๒
(๕๐๐ เล่ม)

พระบรมราโชวาทในรัชกาลที่ ๕

พระราชทานแด่พระเจ้าลูกยาเธอ ๔ พระองค์

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๗๐
พิมพ์ครั้งที่ยี่สิบสาม ในงานฌาปนกิจศพ นายสวัสดิ์ นาวายนต์ พ.ศ. ๒๕๑๒
(๕๐๐ เล่ม)

เลขห้อง นม.
เลขหมู่ 895.915 ว 654 พ
เลขทะเบียน ม.ศธ. ๑๙๖๓ ๑๐๑

พิมพ์ที่โรงพิมพ์อักษรเพชรเกษม 70/3 ซอยเทอดธรรม บางแค ธนบุรี
นายฉลวย ช่วยรักษา ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา 2512

คำนำ

ในงานฌปนกิจศพ นายสวัสดิ์ นาวายนต์ ณ เมรุวัดสะแก ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา กำหนดวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๑๒ นางสาวหรรษา นาวายนต์ ผู้เป็นธิดา ได้มาติดต่อกรมศิลปากร ขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือพระบรมราโชวาทในรัชกาลที่ ๕ พระราชทานแด่ พระเจ้าลูกยาเธอ เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานนี้ กรมศิลปากรยินดีอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ตามความประสงค์

พระบรมราโชวาทในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ได้จัดพิมพ์ในเล่มนี้แบ่งออกได้เป็นสองภาค ภาคแรกประกอบด้วยพระบรมราโชวาท พระราชทานสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราช-กุมาร ๒ ฉบับ และพระบรมราโชวาทพระราชทานสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ขณะประทับศึกษาอยู่ ณ ต่างประเทศ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๗ อีก ๑ ฉบับ ภาคที่สองเป็นพระบรมราโชวาททรงมีพระพระราชทานพระเจ้าลูกยาเธอ ๔ พระองค์ คือ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ กรมหลวงปราจิณกิติบดี และกรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช เนื่องในโอกาสเสด็จออกไปศึกษาวิชา ณ ต่างประเทศ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๒๘ พระบรมราโชวาทภาคหลังนี้ แม้จะทรงราชนิพนธ์ขึ้นเฉพาะสำหรับแนะนำสั่งสอนพระเจ้าลูกยาเธอในกาละหนึ่ง แต่เนื้อความล้วนเป็นคติสอนใจที่เป็นผลดีแก่ผู้อ่านทั่วไป โดยเฉพาะกุลบุตรกุลธิดาซึ่งกำลังอยู่ในวัยเล่าเรียน ทั้งที่ศึกษาอยู่ในบ้านเมืองของเรา และที่ออกไปศึกษาอยู่ ณ ต่างประเทศ ส่วนพระบรมราโชวาทภาคแรกนั้น นอกจากเนื่องความอันเป็นคติสอนใจที่ดีเยี่ยมแล้ว ผู้อ่านยังจะได้มีโอกาสทราบถึงความจริงในพระราชหฤทัยของพระองค์ที่ทรงมีต่อการดำรงตำแหน่ง

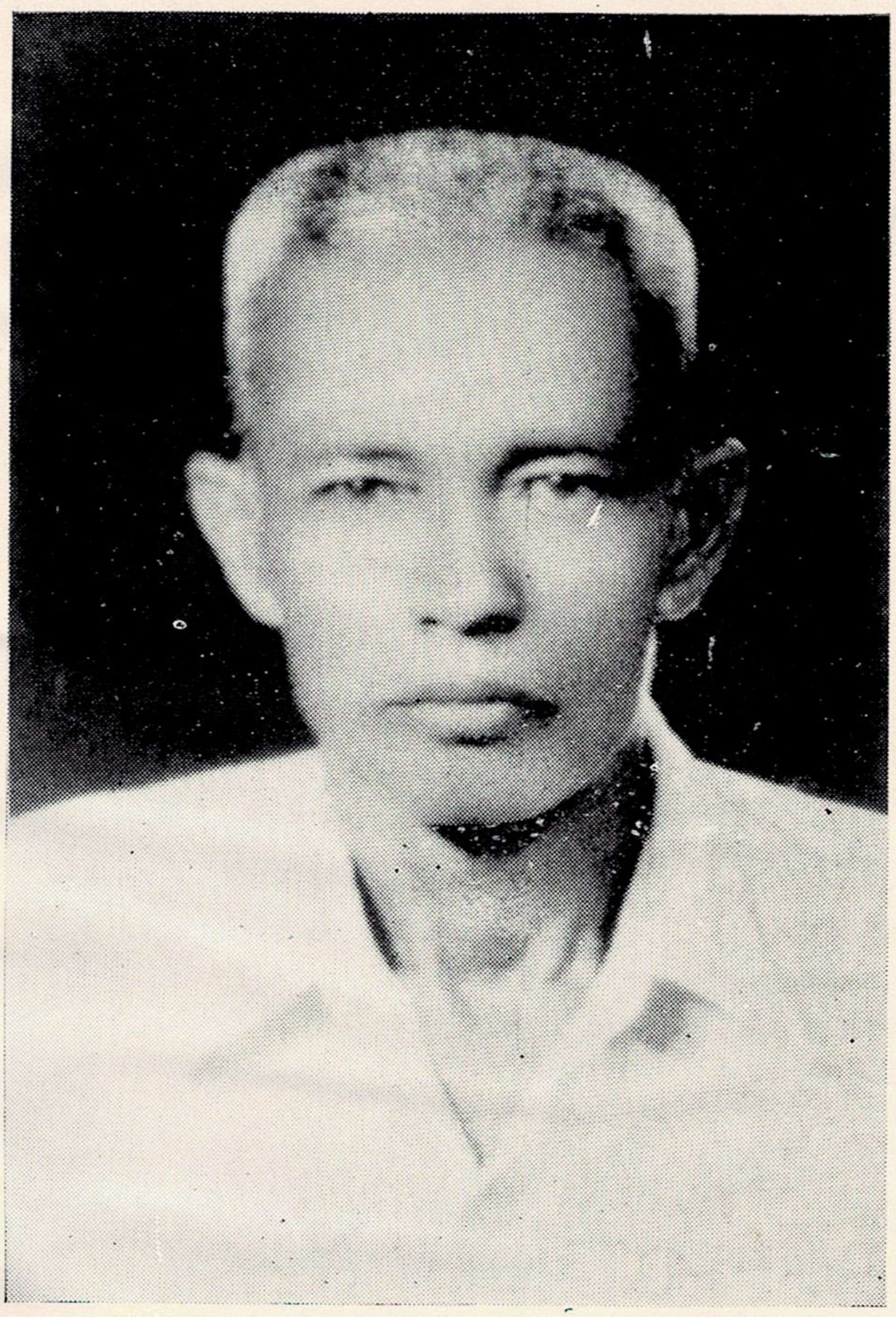
พระมหากษัตริย์ผู้เป็นประมุขของชาติ รวมทั้งความห่วงใยที่พระองค์ทรงมีต่อพระบรมราชโอรส ซึ่งจะเป็นผู้สืบต่อตำแหน่งพระมหากษัตริย์นั้นด้วย พระบรมราโชวาทที่ได้จัดพิมพ์ทั้งหมดนี้ จึงนับเป็นหนังสือที่มีคุณค่าอย่างยิ่ง

อนึ่ง ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ เจ้าภาพได้เรียบเรียงประวัติ นายสวัสดิ์ นาวายนต์ ผู้วายชนม์ ให้พิมพ์ไว้ต่อจากคำนำนี้

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลราศีทักษิณานุปทาน ซึ่งเจ้าภาพได้จัดบำเพ็ญอุทิศแด่ นายสวัสดิ์ นาวายนต์ เป็นปัตตุปัฏฐานธรรม และได้ให้พิมพ์หนังสือเล่มนี้แจกจ่ายเป็นกุศลสาธารณประโยชน์ ขออำนาจกุศลทั้งปวงนี้จงเป็นพลวปัจจัยดลบันดาลให้ นายสวัสดิ์ นาวายนต์ ประสบแต่อิฏฐคุณมนุญผลตามควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพ สมดังมโนปณิธานของเจ้าภาพทุกประการ เทอญ.

กรมศิลปากร

๒๕ มีนาคม ๒๕๑๒

นายสวัสดิ์ นาวายนต์

ชาตะ พฤศจิกายน ๒๔๕๖

มตะ ๕ พฤษภาคม ๒๕๑๑

ประวัติสังเขป

นายสวัสดิ์ นาวายนต์ เป็นบุตรนายบ่วน นางเบ้า นาวายนต์ เกิดเมื่อวันพฤหัสบดี ขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือนพฤศจิกายน ปีฉลู พ.ศ. ๒๔๕๖ ณ บ้านตำบลบ้านแพน อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ได้ทำการสมรส กับ นางสาวหวล สุขแสงแก้ว มีบุตรธิดารวม ๓ คน คือ

๑. นายทวี นาวายนต์

๒. นางสาวหรรษา นาวายนต์

๓. นางสาววิลัดดา นาวายนต์

นายสวัสดิ์ นาวายนต์ ได้ถึงแก่กรรมด้วยอุบัติเหตุ เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๑ สิริอายุ ๕๕ ปีเศษ

คำไว้อาลัย

ในการจากไปอย่างไม่มีวันกลับ ของสามีของดิฉันครั้งนี้ ดิฉันรู้สึกเศร้าสลดใจ และ อาลัยในท่านอย่างสุดซึ้ง จนสุดจะบรรยายได้ถูกต้อง ท่านเป็นเสมือนบิดาและทั้งสามีที่ประเสริฐ การจากไปของท่านเสมือนขาดร่มโพธิ์ร่มไทรที่เคยให้ความร่มเย็น และอบอุ่น คุณความดีของท่านที่มีต่อดิฉันและบุตรเมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่นี้ ทำให้ดิฉันระลึกถึงท่านอย่างไม่มีวันจะเสื่อมคลาย

ขอให้คุณธรรมความดีของท่านที่ได้ปฏิบัติไว้เมื่อครั้งยังมีชีวิต จงเป็นกุศลส่งสนองให้วิญญาณของท่านประสบสุข ในสัมปรายภพสมดังที่ดิฉันได้ตั้งปรารถนาไว้ชั่วกาลนาน

หวล นาวายนต์

คำไว้อาลัย

แด่คุณพ่อสวัสดิ์ นาวายนต์

คุณพ่อสวัสดิ์ นาวายนต์ ได้ถึงแก่กรรมโดยอุบัติเหตุ ซึ่งการจากไปของท่านครั้งนี้ นับว่าเป็นการสูญเสียอย่างใหญ่หลวงในชีวิตของลูก ลูกรู้สึกใจหายและอาลัยท่านเป็นอย่างยิ่ง ท่านเป็นบิดาที่แสนประเสริฐของลูก ๆ ทุกคน ท่านรักและเป็นห่วง ท่านทำทุกอย่างเพื่อความสุขของทุกคนในครอบครัว ท่านมีคุณสมบัติพิเศษยากที่จะหาได้ เป็นผู้มีอารมณ์หนักแน่นอดทน โอบอ้อมอารีใจบุญสุนทาน ท่านเป็นพ่อบ้านที่พร้อมด้วยคุณธรรมและความดี ท่านจึงเป็นที่นับถือของบุคคลทั่วไป ซึ่งลูกจะขอยึดถือการกระทำของท่านเป็นตัวอย่างต่อไปในภายหน้า ดังนั้นการจากของท่านอย่างไม่มีวันกลับ จึงทำให้ลูกเสียใจและเสียดายท่านอย่างสุดซึ้ง ลูกจึงขออธิษฐานให้เกิดเป็นลูกของท่านทุกชาติไป

ลูกขอตั้งสัตย์อธิษฐานคุณพระศรีรัตนตรัย และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสากลพิภพจงดลบรรดาลให้ดวงวิญญาณของคุณพ่อสุดรักและสุดบูชาของลูก จงประสบสุขในสัมปรายภพนั้นเทอญ

จากลูกของพ่อ

หรรษา นาวายนต์

๑๕ คติสอนลูก

๑. ตนเป็นที่พึ่งแก่ตน
๒. ให้ทุกข์แก่ท่านทุกข์นั้นถึงตัว
๓. การนินทากาเล เหมือนเทน้ำ ไม่ชอกช้ำเหมือนดังมีดที่กรีดหิน
๔. จงเป็นคนอดทน และขยันเรียน ประหยัดเงิน
๕. ไปบ้านท่านอย่านิ่งดูดาย ช่วยเขาทำงาน

วิลัดดา นาวายนต์

สารบาญ

หน้า

พระบรมราโชวาทพระราชทาน
สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ
สยามมกุฎราชกุมาร ฉบับที่ ๑ ๑

พระบรมราโชวาทพระราชทาน
สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ
สยามมกุฎราชกุมาร ฉบับที่ ๒ ๑๒

พระบรมราโชวาทพระราชทาน
สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ
สยามมกุฎราชกุมาร ๑๙

พระบรมราโชวาทพระราชทาน
พระเจ้าลูกยาเธอ ๔ พระองค์ ๒๓

พระบรมราโชวาทฉบับที่ ๑

ที่ ๑/๓๒๕๔ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

๒๖

วันที่ ๒๓ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๒

วันนี้ว่างเพราะเป็นวันพระ จึงจะขอจดหมายตักเตือนเฉพาะตัวลูกชายใหญ่(๑) ให้พิจารณาถึงความประพฤติ หรือจะเรียกว่า พระราชจริยาวัตรแห่งพระเจ้าแผ่นดินในมหาจักรีบรมราชวงศ์ ซึ่งได้ทรงประพฤติสืบต่อ ๆ กันมา อันเป็นเครื่องให้พระบรมราชวงศ์ตั้งมั่นอยู่ได้ช้านาน ยิ่งกว่าบรมราชวงศ์อันมีมาแต่หนหลังทุก ๆ วงศ์ แต่ไม่ต้องการที่จะกล่าวข้อความโดยละเอียด โดยเหตุว่าเรื่องราวทั้งหลายอันจะอ้างถึงนี้ เมื่อจะอยากทราบความละเอียดเมื่อใด ก็จะอาจค้นพบได้โดยง่ายในหนังสือต่าง ๆ มีพระราชพงศาวดารเป็นต้น จึงตั้งใจที่จะแนะนำได้พอเป็นที่ระลึกถึงการตรวจสอบในความประพฤติของพระเจ้าแผ่นดินซึ่งสืบสันตติวงศ์กันมาย่อมประพฤติตามให้คล้าย ๆ กัน เพราะฉะนั้นการทั้งปวงจึงมิใคร่จะผันแปรไปเป็นอย่างอื่นเร็วเหมือนบรมราชวงศ์อื่น ๆ

เมื่อว่ารวบยอดก็เป็นเดชะบุญของเมืองไทย ที่ได้เชื้อวงศ์เจ้าแผ่นดินเช่นนี้เป็นผู้ปกครองรักษา สมกับภูมิประเทศและเผอิญให้ถูกผู้ที่เป็นเจ้าแผ่นดินนั้นเป็นผู้ซึ่งดำรงอยู่ในความสัตย์ธรรมอันสุจริตสืบต่อเนื่องกันมา ไม่มีเวลาแทรกปน คือพระเจ้าแผ่นดินย่อมปฏิบัติอธิษฐานพระทัยในความสัตย์ธรรมอันซื่อตรง มิได้ตกไปในอคติ ๔ ประการ หรือจะเป็นบ้างก็ไม่

---

(๑) สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร

เกินกว่าเหตุ ย่อมปราศจากอาฆาตจองเวรและริษยาสมัครสมานพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ ให้กลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวได้ด้วยทางสังคหวัตถุเป็นต้น อันควรที่จะพึงพิจารณาและร่ำเรียนให้รู้แล้วปฏิบัติให้คงอยู่ตามเรื่องตามรอย พระบรมราชวงศ์จะดำรงอยู่เป็นอนัญสาธารณะสืบไปภายหน้า

อนึ่ง เมื่อว่าในเวลานี้ การสามัคคีภายในเป็นข้อสำคัญยิ่งใหญ่ ซึ่งจะได้ต่อต้านด้วยศัตรูภายนอกอันมีกำลังกล้ากว่าแต่ก่อน ถ้าหากการสามัคคีภายในไม่มีอยู่ได้แล้ว ไหนเลยการต่อต้านภายนอกจะรับรองอยู่ได้

จะขอดำเนินความตามพระราชจริยาแห่ง พระเจ้าแผ่นดินในปฐมบรมราชวงศ์สืบลงมาโดยลำดับ ตามเหตุที่ท่านได้ตั้งปฏิบัติอธิษฐานพระราชหฤทัยประการใด และได้ทรงประพฤติโอบอ้อมอารีมาประการใด ตามที่ได้รู้เห็นจำเดิมตั้งแต่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเป็นต้นมา ในแผ่นดินกรุงธนบุรี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เป็นสมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก ว่าที่สมุหนายก ด้วยในเมื่อปลายรัชกาลกรุงธนบุรีนั้นเสด็จออกไปทัพเมืองเขมร เจ้ากรุงธนบุรีเสียจริตมีความโลภเป็นประมาณ เร่งรีดเงินทองจากคนทั้งปวง บรรดาพระญาติวงศ์ทั้ง ๒ ฝ่าย คือทั้งฝ่ายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเอง และฝ่ายกรมสมเด็จพระอมรินทรามาตย์(๑) ก็ต้องรับอาญาต่าง ๆ แทบจะไม่มีตัวเว้นจนตลอดกรมสมเด็จพระอมรินทรามาตย์ จนเกิดขบถขึ้นภายในพระนคร จับเจ้ากรุงธนบุรีให้ออกเสียจากอำนาจ พระยาสรรค์ได้ว่าราชการบ้านเมือง เดิมก็คิดจะมอบราชสมบัติถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แต่ภายหลังมาลุอำนาจแก่ความโลภ จึงได้เกิดรบราฆ่าแกงกันขึ้นกับกรมพระราชวังหลัง

---

(๑) พระบรมราชชนนีพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ซึ่งเป็นพระยาสุริยอภัย(๑) ผู้สำเร็จราชการเมืองนครราชสีมา โดยใช้อุบาย
ปล่อยเจ้ารามลักษณ์ผู้เป็นหลานเจ้ากรุงธนบุรีให้ออกเป็นตัวการ ครั้นเมื่อ
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จมากรุงธนบุรีแล้ว เป็นการ
จำเป็น เพราะมีผู้ที่แค้นเคืองเจ้ากรุงธนบุรีเป็นอันมาก และถ้าไม่ทำเช่นนั้น
บ้านเมืองก็จะไม่เป็นปรกติเรียบร้อยได้ เพราะผู้ที่นับถือเจ้ากรุงธนบุรีก็ยังมี
บ้าง จึงเป็นการจำเป็นต้องให้ประหารชีวิตเจ้ากรุงธนบุรีเสีย แต่ถึงดังนั้น
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกยังไม่สิ้นความนับถือหรือยกข้อเหตุที่
ทำอันตรายแก่ครอบครัวของท่านอย่างหนึ่งอย่างใดเป็นที่ตั้งแล้วและทำลาย
วงศ์ตระกูลแห่งเจ้ากรุงธนบุรีนั้นเสีย ตามคำขอแห่งกรมพระราชวังบวรมหา-
สุรสิงหนาทนั้นเลย ได้ทำอยู่เฉพาะผู้เดียวแต่เจ้าจุ้ย ซึ่งเป็นกรมขุนอนุรักษ์-
สงคราม ซึ่งเป็นโอรสใหญ่ของเจ้ากรุงธนบุรี การที่ทำนั้นก็ทำโดยความ
ที่เจ้าจุ้ยนั้นเองไม่เต็มใจจะอยู่รับราชการต่อไป เพราะเห็นโทษของบิดาและ
เห็นตัวเป็นที่กีดขวาง โอรสธิดาของเจ้ากรุงธนบุรีนอกนั้นได้ทรงชุบเลี้ยงไว้
หมดทั้งสิ้น ใช่จะเป็นแต่เพราะเจ้าฟ้าเหม็น ซึ่งในเวลานั้นเรียกว่าสุพันธวงศ์
เป็นพระเจ้าหลานเธอของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฝ่ายพระ-
มารดา โอรสเจ้ากรุงธนบุรีอื่น ๆ คือพระพงศ์อมรินทร์ พระอินทรอภัย
เป็นต้น ท่านเหล่านี้ก็มีอายุถึง ๑๔ ปี ๑๕ ปีแล้วทั้งสิ้น ยังเอามาทรงชุบ
เลี้ยงใช้สอย ใช่แต่เผิน ๆ ห่าง ๆ จนถึงเป็นหมอถวายพระโอสถและเข้ามา
รักษาในพระราชวัง ผู้ซึ่งเป็นบุตรแห่งศัตรูทั้งหลายเหล่านั้น เมื่อได้รับพระ
กรุณาเช่นนั้น ก็กลับกลายเป็นดีไป จนถึงใช้ไปทัพจับศึกกันก็ได้ ส่วน
พระยาสรรค์ซึ่งใจกลับกลายไปเมื่อภายหลังนั้น เวลาพระบาทสมเด็จพระ-

---

(๑) พระยาสุริยอภัย (ทองอิน) หลานเธอในรัชกาลที่ ๑ เมื่อปราบดาภิเษกแล้ว ทรงสถาปนาพระยศเป็นสมเด็จเจ้าฟ้า กรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร แล้วเลื่อนขึ้นเป็นกรมพระราชวังหลัง

พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ถวัลยราชย์ปราบดาภิเษก ก็ยังมิได้ลงโทษบึงบึ่งโดยเร็ว ได้พิจารณาไต่สวนจนเห็นถ่องแท้ว่าเป็นคนไม่ตั้งอยู่ในสุจริตแล้ว จึงได้ประหารชีวิตเสีย แต่ถึงดังนั้นบุตรหลานก็ยังเอามาชุบเลี้ยงให้รับราชการอยู่จนพ่อเองก็ได้รู้จัก คือหญิงคนหนึ่งซึ่งเฝ้าหอพระบรมอัฐิมาจนในรัชกาลที่ ๔ ต่อลงมาอีกชั้นหนึ่ง การเกิดบาดหมางขึ้นในระหว่างกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทจนถึงเอาปืนขึ้นป้อมจะยิงกันอยู่แล้ว ด้วยเรื่องเล่นแข่งเรือและขอเงินเติม ในเวลานั้นเงินแผ่นดินมีน้อยไม่พอที่จะจับจ่ายราชการ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงได้รับสั่งขอผัดไว้ ท่านไม่ฟังก่อการวิวาท เมื่อสมเด็จพระพี่นาง ๒ พระองค์ได้ว่ากล่าวห้ามปราม พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกก็ยินยอมโดยดี มิได้มีอาฆาตจองเวรต่อกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ภายหลังกรมพระราชวังบวร ฯ ประชวรพระอาการมาก โดยพระทัยริษยาพยาบาทแรงกล้า จึงได้ยุให้พระโอรส ๒ องค์ คือ เจ้าลำดวน เจ้าอินทบัฐ ให้เป็นขบถขึ้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกก็ได้ตัดแต่เฉพาะเจ้า ๒ องค์นั้นอันเป็นผู้จะก่อเหตุจลาจลขึ้นในบ้านเมือง พระราชโอรสพระราชธิดาอื่น ๆ ของกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทก็ได้ทรงชุบเลี้ยงโดยเสมอตามสมควรแก่คุณานุรูป มีกรมขุนนราฯ นุชิตเป็นต้น มิได้มีความรังเกียจถือเขาถือเราอย่างใด ใช้กลมเกลียวไปทัพจับศึกได้เหมือนกัน ส่วนข้าราชการแต่ครั้งกรุงธนบุรีที่ยังมีตัวอยู่ คือพระยาธรรมาธิกรณ์ ซึ่งเป็นเจ้าพระยาศรีธรรมาธิราช(๑) ทวดพระยาสีหราชฤทธิไกร(๒) เดี๋ยวนี้ ก็เป็นเสนาบดีแต่ครั้งกรุงธนบุรี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกก็โปรดให้เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยาธรรมาธิกรณ์ และซ้ำ

---

(๑) เจ้าพระยาศรีธรรมาธิราช (บุญรอด) ต้นตระกูล บุณยรัตพันธุ์

(๒) พระยาสีหราชฤทธิไกร (แย้ม บุณยรัตพันธุ์)

ขอบุตรสาวคือเจ้าคุณพี(๑) พระราชทานพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยซึ่งเป็นพระราชโอรสพระองค์ใหญ่ ให้เป็นที่เกี่ยวดองกันด้วย ถ้าจะว่าเจ้าพระยาธรรมา ฯ นี้ เป็นคนชอบพอกับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกก็ยกไว้ ส่วนเจ้าพระยาพลเทพ(๒) ซึ่งเป็นตาเจ้าพระยาภาณุวงศ์(๓) เดี๋ยวนี้ ก็เป็นคนของขุนหลวงตากแท้ และฝักใฝ่อยู่ข้างเจ้าฟ้าเหม็น ก็ได้ทรงชุบเลี้ยงมาจนตลอดสิ้นแผ่นดิน ส่วนขุนนางวังหน้าซึ่งเป็นผู้ชิ้นรักษาป้อมคูคิดจะต่อสู้ในเวลาวังหน้าวิวาทกับวังหลวง ก็ได้ประหารชีวิตแต่ผู้เดียว คือ พระยากลาโหมราชเสนา (ทองอิน) ซึ่งเป็นผู้ทำผิดในวังหน้านั้นเอง คือเป็นชู้กับเจ้าจอมมารดาวันทา ซึ่งเป็นเจ้าจอมมารดาผู้ใหญ่ในวังหน้านั้นแล้วและประพฤติการทุจริตต่าง ๆ หรือผู้อื่นที่มีความผิดกล้าอีกบ้างนอกนั้นก็ได้ทรงชุบเลี้ยงใช้สอยกลมเกลียวกับข้าราชการวังหลวงสืบมา

ครั้นมาถึงในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เจ้าฟ้าเหม็นซึ่งเปลี่ยนชื่อใหม่เป็นอภัยธิเบศรหรือธรรมาธิเบศร(๔) สมเด็จพระเจ้าหลานเธออันเป็นโอรสเจ้ากรุงธนบุรี อาศัยผู้ซึ่งคิดถึงบุญคุณเจ้ากรุงธนบุรีอุดหนุน มีเจ้าพระยาพลเทพตาเจ้าพระยาภาณุวงศ์อันกล่าวแล้วเป็นต้น มีความมุ่งหมายจะใคร่รับสมบัติซึ่งเป็นของบิดามาแต่เดิม จึงเป็นการจำเป็นที่จะต้องตัดรอนเสีย การครั้งนั้นอยู่ข้างจะทำแรงจนถึงประหารชีวิตบุตรผู้ชายของเจ้าฟ้าเหม็นด้วย เพราะเหตุที่เป็น ๒ ชั้ำ คือ ส่วนเจ้าฟ้าเหม็นอันดุ

---

(๑) คือเจ้าจอมมารดาสี (ซึ่งเรียกกันว่า เจ้าคุณพี) เจ้าจอมมารดาพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าบุปผา ในรัชกาลที่ ๒

(๒) เจ้าพระยาพลเทพ (บุนนาค บ้านแม่ลา) มีธิดาชื่อท่านพึ่ง ที่เป็นมารดา เจ้าพระยาภาณุวงศ์

(๓) เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ท้วม บุนนาค)

(๔) ปรากฏพระนามกรมว่า สมเด็จเจ้าฟ้า กรมขุนกษัตรานุชิต

เป็นบุตรเจ้ากรุงธนอีกชั้นหนึ่ง แต่ถึงดังนั้นบุตรหญิงก็ยังทรงเอามาชุบเลี้ยงทัวหน้ามิได้มีความอาฆาตจองเวรต่อไปอีก

ในครั้งนั้นวังหน้ากับวังหลวงกลมเกลียวช่วยกันรักษาแผ่นดิน อันจะหาตัวอย่างในกรุงรัตนโกสินทร์นี้เปรียบไม่ได้ ถึงโดยว่า จะมีเหตุการณ์ถ้อยความขึ้นในพระราชวงศ์ซึ่งไม่สู้เป็นที่น่าฟังอยู่บ้าง ก็เป็นแต่เหตุซึ่งเกิดจากผู้นั้นประพฤติไม่ดีบ้าง เพราะความแก่งแย่งกันในเจ้านายบ้าง แต่ถึงอย่างไร ๆ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ยังคงดำรงอยู่ในความยุติธรรมเที่ยงตรง เป็นแต่โอนอ่อนไปตามสมัยที่เลย ๆ ไป (คือสุภาษิตเก่า) "ตีงูให้หลังหัก"

ครั้นมาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยไม่ได้ดำเนินพระบรมราชโองการมอบสิริราชสมบัติด้วยประชวรเป็นบ้จจุบัน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวอันเป็นพระราชโอรสเกิดด้วยสนมก็จริงอยู่ แต่เป็นพระองค์ใหญ่ทรงพระสติบ้ญญาโอบอ้อมเผื่อแผ่ และในเวลานั้นทูลกระหม่อมก็ทรงผนวชและยังอ่อนแก่ราชการ ข้าราชการทั้งปวงจึงได้พร้อมกันยินยอมให้พระบาทสมเด็จพระ-นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ ได้ฟังจากคำรับสั่งของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อพระโอษฐ์เองว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นทรงพระสติบ้ญญามาก และเป็นที่โปรดปรานของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยยิ่งนัก ถึงโดยว่าถ้ามีพระสติที่จะสั่งได้ ท่านไม่แน่พระทัยว่าจะทรงมอบราชสมบัติพระราชทาน หรือพระราชทานพระ-บาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยในเวลานั้นบ้านเมืองยังต้องรบพุ่งติดพันกันอยู่กับพม่า จำเป็นต้องหาพระเจ้าแผ่นดินที่รอบรู้ในราชการทั้งปวงและเป็นที่นิยมยินดีทั่วหน้า จะได้ป้องกันดัสกรภายนอกได้ เพราะเหตุฉะนี้

พระองค์ท่านจึงมิได้ความโทมนัสเสียพระทัย และก่อการลุกลามอันใดขึ้นในบ้านเมืองตามความแนะนำของบางคนซึ่งคิดแก่งแย่งต่าง ๆ ด้วยมีความรักแผ่นดินและราชตระกูล อันภายในเกิดแตกร้าวขึ้นแล้ว ย่อมเป็นช่องแก่ศัตรูภายนอก จึงได้เป็นการสงบเรียบร้อยกันมา ส่วนพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นเล่า เพื่อพิเคราะห์พระอัชฌาสัยตามที่ทราบเรื่อง ก็เห็นได้ว่าทรงพระสติปัญญาและปราศจากความริษยาอาฆาต คือถ้าผู้ใดตั้งอยู่ในที่เช่นนั้นย่อมจะทำลายล้างทูลกระหม่อม และพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า ฯ ลงเสียก่อน นี่หาเช่นนั้นไม่ ส่วนทูลกระหม่อมทรงตั้งพระสงฆ์คณะธรรมยุติกนิกาย เป็นการต่อสู้อย่างยิ่งมิใช่เล่น ท่านก็มิใช่แต่ไม่ออกโอษฐ์คัดค้านอันหนึ่งอันใด กลับพระราชทานที่วัดบวรนิเวศ ฯ ให้เป็นที่เสด็จมาประทับอยู่เป็นที่ตั้งธรรมยุติกนิกาย และยกย่องให้เป็นราชาคณะผู้ใหญ่ จนถึงเป็นผู้สอบไล่พระปริยัติธรรม จนจวนสวรรคตทีเดียว จึงได้ขอเลิกเรื่องห่มผ้าแหวกอกแต่อย่างเดียวเท่านั้น แต่ทรงอดกลั้นอยู่ได้ถึงกว่า ๒๐ ปี ส่วนสมเด็จพระปิ่นเกล้า ฯ นั้น เป็นที่นิยมยินดีของคนเป็นอันมาก ว่าอยู่คงกระพันชาตรีเป็นต้น ท่านก็ไม่ได้ทรงรังเกียจอย่างหนึ่งอย่างใด ซ้ำมอบให้ว่าทหารบีนใหญ่บีนน้อยคือกรมกองแก้วจินดาเป็นต้น ครั้นเมื่อเสด็จไปทัพญวนกลับมาแล้ว ก็ให้ว่าพวกญวนเชลย คือพวกพระยาบันลือเป็นคนหลายร้อยคน มีกำลังเป็นอันมาก

ครั้งหนึ่งโดยความนิยมนับถือ มีผู้อาสาขึ้นไปเกลี้ยกล่อมพวกลาวเป็นกองนอกขึ้นในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า ฯ เป็นอันมาก ถ้าจะจับว่าเป็นขบถขึ้นในเวลานั้นก็จับได้ แต่ท่านหาได้ทรงเช่นนั้นไม่ ให้พิจารณาเอาแต่ตัวผู้ซึ่งขึ้นไปเกลี้ยกล่อมนั้นประหารชีวิตเสีย ส่วนพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า ฯ ก็คงรับราชการอยู่ในตำแหน่งเดิมโดยสนิทสนมเรียบร้อย มิได้ให้มีความสะดุ้งสะเทือนอันใดเลย

ส่วนผู้ซึ่งเป็นที่เกลียดชังออกหน้ากันอยู่กับท่าน คือกรมหมื่นสุนทรบดี(๑) อันมีพระชนมายุไล่เลี่ยกัน ท่านก็ยกย่องพี่(๒) ให้เป็นกรมขุนกัลยาสุนทร ว่าการในพระราชวัง ยิ่งกว่าแบบอย่างที่เคยมีมาแต่ก่อน เมื่อกรมหมื่นสุนทรถูกไฟไหม้สิ้นพระชนม์แล้ว เหลือแต่เนื้อก้อนเดียวยังโปรดให้มาเข้าเมรุกลางเมือง บรรดาลูกกรมหมื่นสุนทรก็ได้เบี้ยหวัดมากกว่าลูกกรมอื่น เหมือนอย่างลูกกรมหมื่นสุรินทรรักษ์(๓) ซึ่งเป็นสหายอย่างยิ่งของพระองค์ท่าน มาจนชั้นปลายที่สุดเมื่อจวนจะสวรรคต ใช่ว่าท่านจะไม่มีพระราชประสงค์จะให้พระราชโอรสสืบสันตติวงศ์เมื่อใด แต่หากท่านไม่มั่นพระทัยในพระราชโอรสของท่าน ว่าองค์ใดอาจจะรักษาแผ่นดินได้ เพราะท่านรักแผ่นดินมากกว่าราชโอรส จึงได้มอบคืนแผ่นดินให้แก่เสนาบดี ก็เพื่อประสงค์จะให้เลือกเชิญทูลกระหม่อม ซึ่งเห็นปรากฏอยู่แล้วว่า ทรงพระสติปัญญาสามารถจะรักษาแผ่นดินได้ขึ้นรักษาแผ่นดินสืบไป นี่ก็เป็นการแสดงให้เห็นพระราชหฤทัยว่าต้นพระบรมวงศ์เธอของเราย่อมรักแผ่นดินมากกว่าลูกหลานในส่วนตัว

ครั้นแผ่นดินทูลกระหม่อม เจ้าทินกร(๔) เป็นผู้ชิงชังทำนายแช่งอยู่ ว่าจะไม่ได้ดำรงอยู่ในราชสมบัติเกิน ๓ ปี เมื่อเวลาเจ้าทินกรยังมีชีวิตอยู่ก็เป็นแต่รับสั่งทักบ้าง แต่ครั้นเมื่อตายก็ได้เสด็จพระราชทานเพลิง และเอาหม่อมสำเนียงบุตรมาชุบเลี้ยงไว้เป็นมหาดเล็กจนหลานก็ได้เป็นเอดิกง(๕) อยู่เดี๋ยวนี้ ยังหม่อมไกรสร(๖) อีกรายหนึ่ง เป็นคนใจพาลสันดานหยาบ

---

(๑) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากล้วยไม้ ในรัชกาลที่ ๒
(๒) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงลำภู ในรัชกาลที่ ๒
(๓) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฉัตร ในรัชกาลที่ ๑
(๔) หม่อมเจ้าทินกร เสนีวงศ์ เป็นผู้รู้ตำราหมอดู
(๕) ราชองครักษ์ มาจากคำภาษาฝรั่งเศสว่า aide de camp
(๖) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงรักษ์รณเรศ ในรัชกาลที่ ๑

ประพฤติชั่วต่าง ๆ เป็นอันมาก เป็นปฏิปักษ์ออกหน้าตรง ๆ กับทูลกระหม่อม .... เพราะความประพฤติชั่วร้ายและน้ำใจทุจริตของหม่อมไกรสร ไม่สมควรจะเป็นเจ้าแผ่นดิน จึงเผอิญให้เกิดความจนถึงต้องประหารชีวิตในปลายรัชกาลที่ ๓ ครั้นทูลกระหม่อมได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติขึ้นแล้ว ก็มิได้ทรงอาฆาตจองเวรต่อบุตรหม่อมไกรสรกลับเอามาชุบเลี้ยงใช้สอยสนิทสนมได้เบียหวัดมากยิ่งเสียกว่าหม่อมเจ้า เช่นหม่อมกรุงเป็นต้น ที่สุดไปจนชั้นหลาน เช่นพระยาประสิทธิศุภการ(๑) ก็ทรงใช้สอยสนิท มิได้มีความรังเกียจเลย

ในรัชกาลนี้ ถ้าจะว่าในส่วนวังหน้ากับวังหลวงไม่สู้ปรกติเรียบร้อยเหมือนรัชกาลที่ ๒ ด้วยเหตุว่าวังหลวงทรงระแวงอยู่แต่เดิมแล้วว่าจะมีคนนิยมวังหน้ามาก ส่วนวังหน้าเล่า ท่านจะทรงการอะไรมักจะซ่อนมากเกินไป และมีผู้เขี่ยกลางอยู่ด้วยบ้าง แต่ครั้นเมื่อลงปลาย เมื่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า ฯ ทรงประชวรมากแล้ว จะเป็นในปลายปีชวดฉศก ๑๒๒๖ หรือต้นปีฉลู สัปตศก ๑๒๒๗ ทูลกระหม่อมเสด็จไปเยี่ยมประชวร ๒ ครั้ง ไม่โปรดให้ลูกเธออื่นตามเสด็จเข้าไปเลย มีแต่พ่อเชิญพระแสงอยู่คนเดียวข้างฝ่ายพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า ฯ ก็มีแต่กลีบซึ่งในเวลานั้นเป็นเจ้าจอมมารดาคนโปรด เสด็จเข้าไปเยี่ยมประชวรถึงในห้องพระบรรทม พระที่นั่งอิศเรศราชานุสร ซึ่งในเวลานั้นเรียกพระที่นั่งวงจันทร์ แต่ยังอยู่ที่พระบรรทมเดิมห้องข้างใต้ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า ฯ เสด็จเข้ามากอดพระบาททรงพระกันแสงว่า หาช่องที่จะกราบทูลอยู่ช้านานแล้ว ก็ไม่มีโอกาส บัดนี้ไม่มีใคร จะขอกราบบังคมทูลแสดงน้ำใจที่ซื่อสัตย์สุจริตต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท มีผู้กราบบังคมทูลกล่าวโทษว่าสะสมเครื่องศัสตราวุธกระสุนดินดำ

---

(๑) พระยาประสิทธิศุภการ (ม.ร.ว. ละม้าย)

ขึ้นไว้ ก็ได้สะสมไว้จริง มีอยู่มากไม่นึกกลัวใคร แต่เป็นความสัตย์จริงที่จะได้คิดประทุษร้ายต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทไม่มีเลยสักขณะจิตหนึ่ง แล้วถวายสัตย์สาบานเป็นอันมาก ซึ่งตระเตรียมไว้นั้นเพื่อจะป้องกันผู้อื่นเท่านั้น ทูลกระหม่อมก็ทรงพระกันแสงกอดพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า ฯ และทรงแสดงความเชื่อถือ มิได้มีความรังเกียจอันใดในข้อนั้น การที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า ฯ กราบทูลนี้ ในครั้งแรกซึ่งเสด็จไปเยี่ยมประชวร ต่อไปไม่ช้าก็เสด็จขึ้นไปอีกครั้งหนึ่งแล้วจึงได้เสด็จสีทา(๑) การสมัครสมานชี้แจงกันในระหว่างพี่น้องที่ใกล้ชิดกันเช่นนี้ นับว่าเป็นการดีอย่างยิ่ง และเป็นการที่ท่านได้ทรงประพฤติกันมาเป็นตัวอย่างดังนี้

เมื่อต่อไปนี้จะต้องกล่าวถึงแผ่นดินปรัตยุบันนี้ ไม่อยากจะกล่าวด้วยเหตุว่าไม่เป็นการช้านานอันใด อาจจะสืบสวนไต่ถามได้โดยง่ายอย่างหนึ่งบุตรหลานของผู้ซึ่งเกี่ยวข้องในเหตุการณ์ต่าง ๆ ก็ยังมีตัวอยู่ ถ้ากล่าวขึ้นจะเป็นที่สะดุ้งสะเทือนว่ามีความรังเกียจอย่างหนึ่งอย่างใด ขอรวมใจความลงแต่เพียงว่าเมื่อพ่อได้รับราชสมบัติในเวลาอายุเพียง ๑๕ ปีเท่านั้น เหมือนตะเกียงริบหรี่จวนจะดับ แต่อาศัยด้วยปฏิบัติอธิษฐานน้ำใจในความสัตย์ธรรมมิได้วู่วามและมิได้อาฆาตปองร้ายต่อผู้ใด ตั้งใจประพฤติตามแบบอย่างพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในต้นพระบรมราชวงศ์ซึ่งได้ทรงประพฤติมา และอาศัยความอุตสาหะความพิจารณาเนืองนิจ จึงได้มีความเจริญรุ่งเรืองสืบมาจนถึงเพียงนี้ บัดนี้มีความวิตกด้วยลูกที่จะสืบสันตติวงศ์ไปภายหน้า เมื่อมิได้ได้ศึกษาการเก่าอันพระเจ้าแผ่นดินในพระบรมวงศ์เราได้ประพฤติมา และพลุ่งพล่านเปลี่ยนใหม่ต่อเก่า ทิ้งเก่าใช้ใหม่ หรือมีอายุน้อย จะได้รับแต่คำ

---

(๑) "สีทา" คือพระบวรราชวัง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างที่ริมแม่น้ำสักผั่งตะวันตก ณ ตำบลบ้านสีทา จังหวัดสระบุรี และได้เสด็จไปประพาสที่วังนี้เนือง ๆ จนตลอดพระชนมายุ.

แนะนำจากผู้ซึ่งใจพาลสันดานหยาบ อันไม่สามารถจะปกครองรักษาแผ่นดิน ได้ก็จะทำใจปรวนแปรไปต่าง ๆ การในบ้านเมืองก็จะไม่เป็นปรกติเรียบร้อยได้ ถ้าหากเป็นเช่นนั้นแล้วศัตรูภายนอกอันยิ่งมีกำลังแรงกล้าขึ้นกว่าแต่ก่อนหลายสิบเท่านักนั้น ก็จะพลันมีช่องโอกาสที่จะทำลายล้างวงศ์ตระกูลเราให้เสื่อมสูญไป จึงขอเตือนให้คิดการให้ยาวให้กว้าง อย่าคิดแต่ชนะสั้น ๆ ดีง่าย ๆ จงเดินไปตามแบบแห่งบรรพบุรุษของเราได้ทรงประพฤติมา คือปฏิบัติอธิษฐานน้ำพระหฤทัยอยู่ในสัตย์ธรรมอันซื่อตรง มิได้ตกไปในอคติ ๔ ประการ และประกอบการโอบอ้อมอารีด้วยสังคหวัตถุเป็นต้น ข้อความทั้งหลายนี้กล่าวมาแต่ย่อ ๆ ทุกเรื่อง เมื่อจะใคร่ทราบความละเอียดจงหาความพิสดารดูในหนังสือต่าง ๆ เถิด

เรื่องนี้เป็นเรื่องหนึ่ง ซึ่งจะได้สอนไว้ให้เป็นเครื่องแนะนำจะรู้คิดพิจารณาการทั้งปวงให้กว้างขวางขึ้น ขอให้จำไว้ในใจและปฏิบัติตามอย่าได้ประมาท

ขอเติมท้ายว่าผู้ซึ่งรังเกียจว่าจะเป็นศัตรู ถ้ายิ่งขืนทำท่าเป็นศัตรูตอบพอที่จะไม่เป็นก็ต้องเป็น ข้อนี้ขอให้ตริตรองจงมาก.

(พระปรมาภิไธย) สยามินทร์

พระบรมราโชวาท ฉบับที่ ๒

ที่ ๒/๖๑๓๔ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

วันที่ ๘ กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๒

ถึง ลูกชายใหญ่ เจ้าพ้ามหาวชิรุณหิศ

ด้วยเมื่อวันที่ ๖ เดือนนี้ เวลากลางคืน เป็นเวลาที่เจ้ามีอายุเต็มเสมอเท่ากับพ่อเมื่อได้รับสมบัติเป็นเจ้าแผ่นดิน นึกตั้งใจไว้ว่าจะเขียนหนังสืออำนวยพร และสั่งสอนตักเตือนเล็กน้อย ก็เฉพาะถูกเวลาลงไปปากลัดเสีย จึงเป็นแต่บอกด้วยปากโดยย่อ บัดนี้พอที่จะหาเวลาเขียนหนังสือฉบับนี้ได้ จึงได้รีบเขียน ขอเริ่มความว่า

คำซึ่งกล่าวว่า ได้รับสิริราชสมบัติ เป็นคำไพเราะจริงหนอ เพราะสมบัติย่อมเป็นที่ปรารถนาของบุคคลทั่วหน้า และย่อมจะคิดเห็นโดยง่าย ๆ ว่า ผู้ซึ่งได้เป็นเจ้าแผ่นดินแล้ว ย่อมจะมีเกียรติยศยิ่งกว่าคนสามัญ ย่อมจะมีอำนาจอาจจะลงโทษแก่ผู้ซึ่งไม่พึงใจ อาจจะยกย่องเกื้อกูลแก่ผู้ซึ่งพึงใจ และเป็นผู้มีสมบัติมาก อาจจะใช้สอยเล่นหัวหรือให้ปันแก่ผู้ที่พึงใจได้ตามประสงค์ ผลแห่งเหตุที่ควรยินดีกล่าวโดยย่อเพียงเท่านี้ ยังมีข้ออื่นอีกหลายประการ จะกล่าวไม่รู้สิ้น

แต่ความจริงหาเป็นเช่นความคาดหมายของคนทั้งปวงดังนั้นไม่ เวลาซึ่งกล่าวมาแล้ว อันจะพูดตามคำไทยอย่างเลว ๆ ว่ามีบุญขึ้นนั้น ที่แท้จริงเป็นผู้มีกรรมและมีทุกข์ยิ่งขึ้น ดังตัวพ่อได้เป็นมาเอง อันจะเล่าโดยย่อให้ทราบต่อไปนี้

ในเวลานั้น อายุพ่อเพียง ๑๕ ปีกับ ๑๐ วัน ไม่มีมารดา มีญาติฝ่ายมารดาก็ล้วนแต่โลเลเหลวไหล หรือไม่โลเลเหลวไหลก็มิได้ตั้งอยู่ในตำแหน่งราชการอันใดเป็นหลักฐาน ฝ่ายญาติข้างพ่อ คือเจ้านายทั้งปวง ก็ตกอยู่ในอำนาจสมเด็จเจ้าพระยา และต้องรักษาตัวรักษาชีวิตอยู่ด้วยกันทั่วทุกองค์ที่ไม่เออเฟอต่อการอันใดเสียก็มีโดยมาก ฝ่ายข้าราชการถึงว่ามีผู้ที่ได้รักใคร่สนิทสนมอยู่บ้าง ก็เป็นแต่ผู้น้อยโดยมาก ที่เป็นผู้ใหญ่ก็ไม่มีกำลังสามารถอาจจะอุดหนุนอันใด ฝ่ายพี่น้องซึ่งร่วมบิดาหรือที่ร่วมทั้งมารดาก็เป็นเด็กมีแต่อายุต่ำกว่าพ่อลงไปไม่สามารถจะทำอะไรได้ทั้งสิ้น ส่วนตัวพ่อเอง ยังเป็นเด็กอายุเพียงเท่านั้น ไม่มีความสามารถรอบรู้ในราชการอันใดที่จะทำการตามหน้าที่ แม้แต่เพียงเสมอเท่าที่ทูลกระหม่อมทรงประพฤติมาแล้วได้ ยังซ้ำเจ็บเกือบจะถึงแก่ความตาย อันไม่มีผู้ใดสักคนเดียวซึ่งจะเชื่อว่าจะรอดยังซ้ำถูกอันตรายอันใหญ่คือทูลกระหม่อมเสด็จสวรรคต ในขณะนั้นเปรียบเหมือนคนที่ศีรษะขาดแล้ว จับเอาแต่ร่างกายขึ้นตั้งไว้ในที่สมมติกษัตริย์เหลือที่จะพรรณนาถึงความทุกข์อันต้องเป็นกำพร้าในอายุเพียงเท่านั้น และความหนักของมงกุฎอันเหลือที่คอจะทานไว้ได้ ทั้งมีศัตรูซึ่งมุ่งหมายอยู่โดยเปิดเผยรอบข้าง ทั้งภายในภายนอกหมายเอาทั้งในกรุงเองและต่างประเทศ ทั้งโรคภัยในกายเบียดเบียนแสนสาหัส

เพราะฉะนั้น พ่อจึงถือว่าวันนั้นเป็นวันเคราะห์ร้ายอย่างยิ่ง อันตั้งแต่เกิดมาพึ่งได้มีแก่ตัว จึงสามารถที่จะกล่าวในหนังสือฉบับก่อนว่า เหมือนตะเกียงอันริบหรี่ แต่เหตุใดจึงไม่ดับ เป็นข้อที่ควรจะถามหรือควรจะเล่าบอกการที่ไม่ดับไปได้นั้น

๑. คือการเยี่ยวยารักษาร่างกายด้วยยาบำบัดโรค และความอดกลั้น

ต่อปรารถนาคือ ไม่หาความสุขเพราะกินของที่มีรสอร่อยอันจะทำให้เกิดโรค อย่าง ๑

๒. ปฏิบัติอธิษฐานใจเป็นกลาง มิได้สำแดงอาการกิริยาโดยแกล้งทำอย่างเดียว ตั้งใจเป็นความแน่นอนมั่นคง เพื่อจะแผ่ความเมตตากรุณาต่อชนภายใน คือ น้อง และแม่เลี้ยงทั้งปวง ตามโอกาสที่จะทำได้ ให้เห็นความจริงใจว่ามิได้มุ่งร้ายหมายขวัญต่อผู้หนึ่งผู้ใด การอันใดที่เป็นข้อกระทบกระเทือนมาเก่าแก่เพียงใด มากหรือน้อยย่อมสำแดงให้ปรากฏว่าได้ละทิ้งเสียมิได้นึกถึงเลย คิดแต่จะมัวสุมให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยควรที่จะสงเคราะห์ได้อย่างใดก็สงเคราะห์ มีที่สุดถึงว่าอายุน้อยเพียงเท่านั้น ยังได้จูงน้องเด็ก ๆ ติดเป็นพรวนโตอยู่ทุกวัน แม่เจ้าคงจะจำได้ในการที่พ่อประพฤติอย่างใดในขณะนั้น

๓. ส่วนพระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่ ซึ่งท่านเชื่อเป็นแน่ว่าพ่อเป็นแต่เจว็ดครั้งหนึ่งคราวหนึ่งอย่างเรื่องจีน แต่ถึงดังนั้นพ่อได้แสดงความเคารพนับถืออ่อนน้อมต่อท่านอยู่เสมอ เหมือนอย่างเมื่อยังมิได้เลื่อกขึ้นเป็นสมมติกษัตริย์เช่นนั้น จนท่านก็มีความเมตตาปรานีขึ้นทุกวัน ๆ

๔. ส่วนข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย ซึ่งรู้อยู่ว่ามีความรักใคร่นับถือพ่อมาแต่เดิม ก็ได้แสดงความเชื่อถือรักใคร่ยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน จนมีความหวังใจว่า ถ้ากระไรคงจะได้ดีสักมื้อหนึ่งหรือถ้ากระไรก็จะ.....(๑) เป็นอันตรายสักมื้อหนึ่ง

๕. ผู้ซึ่งรู้อยู่ว่าเป็นศัตรูปองร้าย ก็มิได้ตั้งเวรตอบคืนเอา.....(๒) ไปงัดไม้ซุง ย่อมเคารพนับถือและระมัดระวังมิให้เป็นเหตุว่า คิดจะประทุษ

---

(๑),(๒) ตรงที่ซึ่งจุดไว้นั้น ต้นฉบับขาดหายไปหน่อยหนึ่ง ๆ ทั้งสองแห่ง

ร้ายตอบหรือโอนอ่อนยอมไปทุกอย่าง จนไม่รู้ว่าผิดว่าชอบเพราะเหตุที่รู้อยู่ว่าเป็นศัตรู

๖. ข้าราชการซึ่งเป็นกลางคอยฟังว่าชนะไหนจะเล่นนั่นนั้น มีเป็นอันมาก แต่พ่อมิได้แสดงความรู้สึกให้ปรากฏเลยย่อมประพฤติต่อด้วยอาการเสมอ แล้วแต่ความดีความชั่วของผู้นั้น แม้ถึงรู้ว่าเป็นศัตรูหรือเฉย ๆ แต่เมื่อทำความดีแล้วต้องช่วยยกย่องให้ตามคุณความดี

๗. ผู้ซึ่งเป็นญาติพี่น้อง มิได้ยกย่องให้มียศศักดิ์เกินกว่าวาสนาความดีของตัวผู้นั้น ถ้าผู้นั้นทำผิดต้องปล่อยให้ได้รับความผิด ผู้นั้นทำความดี ก็ได้รับความดีเท่ากับคนทั้งปวง มีแปลกอยู่แต่เพียงมารู้อยู่ในใจด้วยกันแต่เพียงว่าปรารถนาจะให้ไปในทางที่ดี เพื่อจะได้ยกย่องขึ้น เมื่อไปทางที่ผิดก็เป็นที่เสียใจ แต่ความเสียใจนั้นไม่มาหักล้างมิให้ยินยอมให้ผู้ผิดต้องรับความผิด

๘. ละเว้นจากความสุขสบาย คือกินและนอนเป็นต้น สักแต่ชั่วรักษาชีวิตไว้ พอดำรงวงศ์ตระกูลสืบไป พยายามหาคนที่จะใช้สอยอันควรจะเป็นที่วางใจได้ มีน้องเป็นต้นอันมีอายุเจริญขึ้นโดยลำดับ

๙. เมื่อมีผู้ร่วมคิดในทางอันดีมากขึ้น จึงค่อยแผ่อำนาจออกโดยยึดเอาทางที่ถูก ต่อสู้ทางที่ผิด เมื่อชนะได้ครั้งหนึ่งสองครั้ง ความนิยมของคนซึ่งตั้งอยู่ในทางกลาง ย่อมรวนเรหันมาเห็นด้วยก่อน จึงเกิดความนิยมมากขึ้น ๆ จนถึงผู้เป็นศัตรูก็ต้องกลับเป็นมิตร เว้นไว้แต่ผู้ซึ่งมีความปรารถนากล้า อันจะถอยกลับมิได้เสียแล้วก็ต้องทำไป แต่ย่อมเห็นว่ากำลังอ่อนลงทุกเมื่อ ๆ

๑๐. พ่อไม่ปฏิเสธว่า ในเวลาหนุ่มคะนองเช่นนั้นจะมิได้ซุกซนอันเป็นเหตุให้พลาดไปหลายครั้ง แต่อาศัยเหตุโอบอ้อมที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น

และความรู้เห็นในผู้ซึ่งควรจะไว้ใจได้แก้ไขให้รอดจากความเสีย ถ้าไม่ได้ประพฤติใจดังเบื้องต้นแล้ว ไหนเลยจะรอดอยู่ได้ คงล่มเสียนานแล้ว การอันใดซึ่งเกิดเป็นการใหญ่ ๆ ขึ้น ดูก็ไม่น่าที่จะยกหยิบเอามากล่าวในที่นี้เพราะจะทำให้หนังสือยาวเกินไป แต่พ่อยังเชื่อใจว่าถึงเหตุเหล่านั้นจะเกิดขึ้น เพราะเป็นคนหนุ่ม ก็ยังได้ประโยชน์มากกว่าเสียประโยชน์ จึงได้ตั้งตัวยืนยาวมาได้ถึง ๒๕ ปีนี้แล้ว

บัดนี้ลูกมีอายุเท่ากับพ่อในเวลาที่ได้มีความทุกขเวทนาแสนสาหัสเช่นนี้จึงได้มีใจระลึกถึงประสงค์จะแนะให้รู้เค้าเงื่อนแห่งความประพฤติอันได้ทดลองมาแล้วในชั่วอายุเดียวเท่านั้นแต่จะถือเอาเป็นอย่างเดียวกันเหมือนตีพิมพ์ย่อมไม่ได้อยู่เองเพราะบริษัทและบุคคลกับทั้งเหตุการณ์ภูมิพื้นบ้านเมืองผิดเวลากัน ในเวลานี้เป็นการสะดวกดีง่ายกว่าแต่ก่อนมากยิ่งนัก ตัวชายใหญ่เองก็ตั้งอยู่ในที่ผิดกันกับพ่อ ถ้าประพฤติตัวให้ดีจะดีได้เร็วกว่าง่ายกว่าเป็นอันมากในการภายใน แต่การภายนอกย่อมหนักแน่นขึ้นกว่าแต่ก่อน จึงจะเป็นการจำเป็นที่จะทำช้าอย่างเช่นพ่อเคยทำมาไม่ได้ การสมัครสมานภายในต้องเรียบร้อยโดยเร็วไว้รับภายนอกให้ทันแก่เวลา จึงขอเตือนว่า

๑. ให้โอบอ้อมอารีต่อญาติและมิตรอันสนิท มีน้องเป็นต้น เอาไว้เป็นกำลังให้จงได้

๒. อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ ไม่ว่าเจ้านายหรือขุนนาง ฟังคำแนะนำตักเตือนในที่ควรฟัง

๓. อย่าถือว่าเกิดมามีบุญ ต้องถือว่าตัวเกิดมามีกรรมสำหรับจะเทียมแอกเทียมไถ ทำการที่หนัก การซึ่งจะมีวาสนาขึ้นต่อไปนั้นเป็นความทุกข์ มิใช่ความสุข

๔. การที่เป็นเจ้าแผ่นดินไม่ใช่สำหรับมั่งมี ไม่ใช่สำหรับคุมเหงคนเล่นตามชอบใจ มิใช่เกลียดไว้แล้วจะได้แก้เผ็ด มิใช่เป็นผู้สำหรับจะกินสบายนอนสบาย ถ้าจะปรารถนาเช่นนั้นแล้วมีสองทาง คือ บวชทางหนึ่ง เป็นเศรษฐีทางหนึ่ง เป็นเจ้าแผ่นดินสำหรับแต่เป็นคนจนและเป็นคนที่อดกลั้นต่อสุขและทุกข์ อดกลั้นต่อความรักและความชังอันจะเกิดฉิวขึ้นมาในใจหรือมีผู้ยุยง เป็นผู้ปราศจากความเกียจคร้าน ผลที่จะได้นั้นมีแต่ชื่อเสียงปรากฏเมื่อเวลาตายแล้ว ว่าเป็นผู้รักษาวงศ์ตระกูลไว้ได้ และเป็นผู้บ้องกันความทุกข์ของราษฎรซึ่งอยู่ในอำนาจความปกครอง ต้องหมายใจในความสองข้อนี้เป็นหลักมากกว่าคิดถึงการเรื่องอื่น ถ้าผู้ซึ่งมิได้ทำใจได้เช่นนี้ก็ไม่แลเห็นเลยว่า จะปกครองรักษาแผ่นดินอยู่ได้

เมื่อลงปลายหนังสือฉบับนี้ ต้องขออำนวยพรเจ้าซึ่งยังมิต้องรับการอย่างเช่นพ่อต้องรับมา ในเมื่ออายุเพียงนี้ ยังมีพร้อมอยู่ทั้งบิดามารดาคณาญาติ ซึ่งจะช่วยอุปถัมภ์บำรุงให้สติปัญญาความคิดแก่กล้าขึ้น จนถึงเวลาที่ควรจะรับแล้วและได้รับโดยความสะดวกใจ ดีกว่าที่พ่อได้เป็นมาแล้ว ขอให้หมั่นศึกษาและทำในใจในข้อความที่ได้กล่าวตักเตือนมานี้ ละความเกียจคร้านตั้งใจพยายามทำทางไว้ให้จงดีทุกเมื่อ ถ้าสงสัยอันใดข้อใดไม่เข้าใจให้ถามจะอธิบายให้ฟัง ให้อ่านหนังสือนี้จำได้ทุกข้อ อย่าให้เป็นแต่เหมือนอ่านหนังสือพิมพ์เล่น.

(พระบรมนามาภิไธย) สยามินทร์

พระบรมราโชวาท ฉบับที่ ๓

พระทนงอมรพิมานมณี

๒๗

วันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก ๑๑๓

ถึงลูกชายโต(๑)

ด้วยพ่อได้ตั้งใจไว้ว่าจะเขียนหนังสือ เป็นคำสั่งสอนตักเตือนเนืองๆ แต่การที่จะทำนั้นหาโอกาสก็ยาก ทั้งถ้อยคำที่จะใช้ให้ปราศจากเป็นเสี้ยนหนามกระทบกระเทือนผู้ใดก็ยาก อีกประการหนึ่งเป็นธรรมดาคนหนุ่ม ย่อมเห็นว่าคนแก่งุ่มง่ามเซอะซะหลงใหลเพ้อเจ้อ พูดอันใดก็มักเอาแต่เรื่องที่ไม่ตรงกันกับเวลาต้องการมาพูดทำให้เสียเวลาที่จะฟัง แล้วทอดธุระเสีย ไม่ใส่ใจในคำตักเตือนนั้น แต่อันที่แท้จริงฝ่ายคนแก่ก็เห็นว่า 'คนหนุ่มนั้นเป็นผู้รู้ราตรีน้อย คือ ได้อยู่ในโลกน้อย ไม่เคยทุกข์ไม่เคยลำบาก เคยรับแต่ความสุข และมักจะคิดอ่านอันใดพึ่งซ่านด้วยเชื่อสติปัญญา เชื่ออายุ เชื่อความรู้ เชื่อคำยกยอ และเมาอยู่ในตัวเอง ด้วยเหตุทั้งหลายเหล่านี้รวมกับทั้งความปรารถนาต่าง ๆ ซึ่งเห็นแต่ทางสุข ไม่แลเห็นทางทุกข์ เพราะฉะนั้นจึงเป็นการยากนักที่คนแก่จะเตือนคนหนุ่ม อย่าว่าแต่เพียงให้อ่านหนังสือที่จดหมายให้ถึงสองเที่ยวเลย แต่เพียงให้อ่านเที่ยวเดียว และให้เข้าใจเห็นจริงด้วยก็เป็นอันยากยิ่ง เพราะฉะนั้น หนังสือที่คิดหลายหนแล้วว่าจะเขียนก็ต้องรอไปรอไป ด้วยคาดไม่ได้ว่าผู้อยู่ที่ไกลกับผู้ที่อยู่ใกล้

---

(๑) สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธสยามมกุฎราชกุมาร

หอสมุดแห่งชาติสาขานครราชสีมา

จะแปลกยิ่งกว่ากันเพียงเท่าใด แต่ถึงอย่างไรอย่างไรก็ดี ความคิดอันนี้ไม่ได้ขาดไปได้ย่อมเป็นห่วงบ่วงใยคิดอยู่ในใจเสมอเป็นนิจ เว้นแต่ไม่สามารถที่จะว่าผลก่อนเหตุให้ทั่วถึงไปได้ จึงขอตักเตือนไว้เป็นลำดับไปตามแต่จะมีโอกาส การที่กล่าวครั้งนี้ใช่จะกล่าวด้วยเหลวและด้วยหลงลืมว่าตัวมิได้เคยเป็นเช่นนั้นมาบ้างเลย เคยเป็นคนดีอย่างยิ่งมาตั้งแต่เด็กจนผู้ใหญ่ที่แท้ก็ได้เคยเป็นแก่ตัวมา ไม่สู้ผิดอันใดกัน เว้นไว้แต่มีความเคารพความกลัวเกรงมาก ต้องตั้งตัวไว้ให้เป็นที่พึ่งพระราชหฤทัยของทูลกระหม่อม ถึงแม้ว่าในเวลานั้นจะยังไม่รู้สึกว่าเหตุการณ์ทั้งปวงที่ต้องกริ้วกราดก็ดี ที่ดำรัสสั่งสอนก็ดีไม่เป็นการมีคุณอันใดแก่ตัว ก็ได้มารู้สึกโดยไม่ช้านัก และไม่มีความโทมนัสเสียใจว่าการที่เราต้องกลัวมาแต่ก่อน ต้องจำประพฤติตามมาแต่ก่อน อันไม่เป็นที่ชอบใจของเรานั้นเป็นการต้องทนทรมานเสียเปล่า มารู้สึกนึกเห็นจริงได้ และมารู้สึกพระเดชพระคุณซึ่งได้พระราชทานพระบรมราโชวาทานุศาสน์อันนั้นดังนั้น ยิ่งนานวันเข้าก็ยิ่งคิดเห็นมากขึ้น จึงทำให้มีความกล้าหาญที่จะเขียนหนังสือฉบับนี้เป็นคำสั่งสอนในแผนกหนึ่ง ซึ่งจะใช้ได้ในเวลานี้หรือมิได้ ก็คงจะเป็นประโยชน์แก่ตัวไปภายหน้าบ้าง

ในคำสั่งสอนชั้นต้นนี้จะว่าด้วยเรื่องความรัก ด้วยเดี๋ยวนี้ตัวเจ้าได้ตั้งอยู่ในตำแหน่งที่คนทั้งปวงเห็นทั่วกันแล้วว่าจะเป็นผู้มีวาสนา เป็นที่พึ่งพำนักของเขาทั้งหลายสืบไปภายหน้าย่อมจะได้รับความยกย่องหรือช่วยคิดช่วยอ่าน หรือมั่นหมายตามสมควรแก่ทางที่จะเป็น ก็มีโดยมาก ที่จะเชือนไปด้วยอุปกิเลสต่าง ๆ เข้าชักชวนยั่วน้ำใจโดยผู้ซึ่งประพฤตินั้นรู้สึกก็ดี มิรู้สึกก็ดี ทำโดยสุจริตก็ดี หรือโดยการแกล้งโดยความมุ่งหมายความดีภายหน้าก็ดี ความคิด และความประพฤติของคนทั้งปวงเหล่านั้นมักจะพาให้ใจเพื่อนไปโดยมิได้ตั้งใจจะแกล้ง เป็นเพราะไม่รู้สึกตัวที่จะระวัง

เมื่อจะพูดถึงความรักเช่นนี้แล้ว แรกแลเห็นหนังสือนี้ก็จะต้องเห็นว่าพ่อเหลวเหลือทน หรือเคลือบแคลงกินแหนงคนไปเสียหมดไม่เชื่อถือใครเลย หรือไม่เห็นผู้ใดดีกว่าตัวเสียเลย แต่ความจริงไม่เป็นเช่นนั้น พ่อต้องการนัก ที่จะให้มีผู้รักใคร่นับถือยกย่องให้มาก เว้นไว้แต่อยากจะให้มีความรู้สึกตัวเลือกฟั้น และให้รู้ว่าความจริงเป็นอย่างไร แล้วและประพฤติตนโอบอ้อมอารีต่อคนทั้งปวงให้กว้างขวาง อย่าให้เมาในถ้อยคำที่ไม่ควรเมา ควรจะมีความรักใคร่ต่อผู้ซึ่งมีน้ำใจจงรักภักดี ในเมื่อเขารักใคร่จะให้เป็นประโยชน์จริง ๆ ถึงหากว่าผู้ซึ่งจะมารักใครรู้แล้วว่าไม่ทำประโยชน์อันใดให้ก็ให้เป็นแต่เพียงไม่ถือมั่นเอาในการสำแดงความรักใคร่ อย่าให้ถึงสละละถอนฟาดฟันอย่างใด เป็นแต่ให้กำหนดรู้ในใจไว้เท่านั้น เมื่อจะกำหนดผู้ซึ่งรักใคร่แล้วขอกำหนดไว้เพียง ๔ จำพวกในชั้นนี้ก่อน คือ

พวกที่ ๑ นั้น คือพ่อ ย่อมมีความรักใคร่ตั้งแต่กำเนิดมาจนโตถึงเพียงใด ก็อาจจะอวดได้ว่าเป็นผู้ที่รัก ยิ่งกว่าผู้ที่รักอีกสามจำพวก อันจะกล่าวต่อไปข้างหน้า

ผู้ซึ่งรักจำพวกที่ ๒ นั้นคือ มารดา เมื่อว่าตามแบบโบราณที่เขานับแล้ว เขานับว่ามารดารักมากกว่าบิดาจนในคาถาก็ให้ “มาตาปิตุอุปัฏฐานังการปฏิบัติมารดาบิดา” ยกมารดาเป็นใหญ่กว่าบิดา ก็เป็นความจริง ด้วยมารดาย่อมมีความรักใคร่ไม่เสื่อมถอย และฝังติดอยู่ในใจมิได้ขาด แต่ซึ่งพ่ออาจจะเอาความรักของจำพวกที่ ๑ คือตัวพ่อไปประมูลนั้นด้วยเหตุว่ามารดารักบุตร มักจะหลงไม่แลเห็นผิดชอบอันใดสุดแต่ลูกจะประพฤติอันใด ก็ย่อมเห็นดีเป็นที่ชอบใจไปทุกอย่าง ใครจะกระทบกระทั่งอันใด ที่สุดจนตัวพ่อเอง ก็มักจะทำให้เข้าใจผิดไปว่าชะรอยจะไม่มีความรักใคร่ มีความมุ่งหมายใจรักใคร่ผู้อื่น จะตักเตือนว่ากล่าวอันใดก็เป็นแต่ปรักปรำ ด้วยความหวังใจ

มุ่งหมายต่อลูกผู้อื่น ความรักเช่นนี้ย่อมทำให้ใจผู้ที่ถูกรักเสื่อมคลายไปจาก วิจารณปัญญา คือความพิจารณาว่าคำตักเตือนทั้งหลายนั้น เป็นคำแท้จริงมีประโยชน์หรือไม่ มารดารักมักจะรักไปด้วยความมัวเมามากกว่ารักด้วยความพิจารณา ฝ่ายพ่อรักนั้นไม่รักจู้จี้หรือมัวเมาเป็นเล่นโอละพ่อไปก็จริง แต่ความรักนั้นปารถนาแต่ทางที่ดี ย่อมแลเห็นสิ่งที่ไม่ดี จึงอาจจะประมูลว่าเป็นรักมีประโยชน์มากกว่า ซึ่งรักจำพวกที่ ๓ คือเป็นผู้รักใคร่จริง หวังประโยชน์จะให้ดีจริง แนะนำในทางที่ดี ซึ่งมีความรักใคร่เช่นนี้ ยิ่งมีมากเท่าใดก็ยิ่งดี แต่ถึงดังนั้นผู้ที่รักจำพวกที่ ๑ คือพ่อ ผู้ที่รักที่ ๒ คือแม่ ก็ยังประมูลได้ ด้วยเหตุใด ด้วยเหตุว่าธรรมดามนุษย์ที่เกิดมาในโลก ย่อมมีความรักตัวเป็นอย่างยิ่ง รักบุตรเป็นที่ ๒ ผู้ซึ่งรักจำพวกที่ ๓ นั้น เขาย่อมรักด้วยเหตุรักตัวเขาด้วยรักลูกเขาด้วย หมายว่าจะได้เป็นที่พึ่งพำนักสืบไปภายหน้า ถึงตัวจะไม่มุ่งหมายว่าจะได้เป็นที่พึ่งแก่ตัว ก็จะได้เป็นที่พึ่งแก่บุตรสืบไป เขาจึงมีน้ำใจจงรักภักดีต่อโดยสุจริต แต่ส่วนพ่อซึ่งเป็นผู้รักใคร่จำพวกที่ ๑ เป็นผู้ซึ่งเป็นพ่อของตัวผู้ถูกรักนั้นเอง ไม่ต้องมีแยกออกไปอีกต่างหาก ถึงโดยว่าจะรักตัวมากกว่า ก็ย่อมตั้งใจว่าถ้าตัวล่วงลับไปแล้ว ลูกผู้ที่รักนั้นจะเป็นผู้อยู่แทนตัว ก็เหมือนกันกับจำพวกที่ ๓ ที่ถึงตัวไม่หมายพึ่งก็หมายจะให้บุตรได้พึ่ง แต่เขาต้องหมายบุตรเขา เช่นพ่อไม่มีที่หมายเพราะเหตุว่าผู้ที่ถูกรักนั้นเป็นตัวลูกเสียเองแล้ว ต่างบุคคลกันอยู่ดังนี้ เมื่อพิจารณาก็คงจะเห็นได้ว่าผู้ใดจะรักมากกว่ากัน ฝ่ายมารดาซึ่งเป็นจำพวกที่รักใคร่ที่ ๒ ก็เหมือนกันโดยนัยนี้ แปลกแต่อยู่ค้ำไปด้วยกันทั้งสองคนทั้งแม่ทั้งลูก และเชื่อว่าลูกคงจะมีความรักใคร่ตัวมากเป็นที่พึ่งพำนักแก่ตัวในเวลาเมื่อแก่เฒ่าหาตัดเด็ดเดี่ยวได้เหมือนดังพวกที่รักใคร่ที่ ๑ ซึ่งไม่ได้คิดจะหมายพึ่งพำนักคิดแต่จะไว้ต่อตัว แต่ยังดีกว่าพวกที่ ๓ เพราะเหตุซึ่งไม่มีความมุ่งหมายต่อผู้อื่น ด้วยเหตุว่าเป็นลูกของตัวเอง

ผู้ซึ่งรักใคร่ที่ ๔ นั้น คือผู้ซึ่งหวังต่อความดี ซึ่งจะมียศศักดิ์และอำนาจในปัจจุบันทันด่วน จะดีร้ายประการใดก็ตาม ถ้าได้ดีขึ้นแล้วเขาคงเป็นผู้มีบำเหน็จบำนาญ ได้รับผลลาภและยศทันตาเห็น ซึ่งผู้รักจำพวกนี้มักจะทำให้ถูกใจ ไม่ต้องเลือกว่าดีว่าชั่ว และมักจะเป็นผู้ส่อเสียดให้เกิดความกินแหนงแคลงใจ ในระหว่างพวกที่รักที่ ๑ กับผู้ที่ถูกรัก หรือพวกที่รักที่ ๑ กับผู้ที่รักที่ ๒ ด้วยกระทำให้เมามัวไปด้วยเหตุว่าผู้ที่รักที่ ๒ ย่อมถ้าเมามัวอยู่เป็นธรรมดาอยู่แล้วมักจะประชันกันผู้ที่รักที่ ๓ ด้วยเหตุว่าผู้ที่รักที่ ๓ ย่อมมีวาจาและการชักนำจืดกร่อยไปกว่าผู้รักที่ ๔ ผู้รักที่ ๔ ย่อมประมูลผู้รักที่ ๓ ได้ด้วยเหตุฉะนี้ ผู้รักที่ ๔ อยู่ข้างจะไม่สู้ดีอยู่บ้าง แต่ถึงดังนั้นไม่ควรจะตัดทิ้งเสีย ควรจะรับรักนั้นไว้ เพื่อให้เป็นที่อุดหนุน แท้จริงก็มีประโยชน์ได้มากเหมือนกัน เป็นแต่ให้พึงประมาณใจ รู้จำพวกรู้บุคคล ว่าคนรักเรานั้นรักชั้นนี้ ๆ เป็น ๔ จำพวกดังเช่นที่กล่าวมาแล้ว แล้วประพฤติความดีตอบให้สม่ำเสมอ ถ้าผูกพันผู้ซึ่งมีน้ำใจรักใคร่ทั้ง ๔ จำพวกนี้ไว้ได้ด้วยสติสัมปชัญญะ มิใช่เผลอมิใช่หลงแล้ว จะเป็นที่ตั้งแห่งความเจริญดีแก่ตนสืบไป ขอให้เข้าใจว่าคำสั่งสอนนี้ไม่ได้ให้ตัดไมตรีจากผู้หนึ่งผู้ใด เป็นแต่ให้รู้ประมาณ แต่อยู่ข้างจะลึกเข้าใจยาก ด้วยเหตุว่าได้กล่าวแล้วข้างต้นว่า จะแต่งให้พ้นจากการกระทบกระเทือนยากนัก ถ้าอ่านแล้วตริตรองสอบสวนไปหลาย ๆ เที่ยว ก็คงจะเข้าใจได้ในคำสั่งสอนนี้ เมื่อมีเวลาจึงจะได้ว่าด้วยเรื่องอื่นต่อไป

(พระปรมาภิไธย) จุฬาลงกรณ์ ปร.

พระบรมราโชวาท

ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระราชนพนธ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘

ขอจดหมายคำสั่งตามความประสงค์ให้แก่ลูก บรรดาซึ่งจะให้ออกไปเรียนหนังสือในประเทศยุโรป จงประพฤติตามโอวาทที่จะกล่าวต่อไปนี้

๑. การซึ่งจะให้ออกไปเรียนครั้งนี้ มีความประสงค์มุ่งหมายแต่จะให้ได้วิชาความรู้อย่างเดียว ไม่มั่นหมายจะให้เป็นเกียรติยศชื่อเสียงอย่างหนึ่งอย่างใดในชั้นซึ่งยังเป็นผู้เรียนวิชาอยู่นี้เลย เพราะฉะนั้นที่จะไปครั้งนี้อย่าให้ไว้ยศว่าเป็นเจ้า ให้ถือเอาบรรดาศักดิ์เสมอลูกผู้มีตระกูลในกรุงสยาม คืออย่าให้ใช้ฮิสรอแยลไฮเนสปรินซ์นำหน้าชื่อ ให้ใช้แต่ชื่อเดิมของตัวเฉย ๆ เมื่อผู้อื่นเขาจะเติมหน้าชื่อหรือจะเติมท้ายชื่อตามธรรมเนียมอังกฤษเป็นมิสเตอร์หรือเอสไควร์ก็ตามที่เถิด อย่าคัดค้านเขาเลย แต่ไม่ต้องใช้คำว่านาย ตามอย่างไทย ซึ่งเป็นคำนำของชื่อลูกขุนนางที่เคยใช้แทนมิสเตอร์ เมื่อเรียกชื่อไทยในภาษาอังกฤษบ่อย ๆ เพราะว่าเป็นภาษาไทยซึ่งจะทำให้เป็นที่ฟังขัด ๆ หูไป

ขออธิบายความประสงค์ข้อนี้ให้ชัดว่า เหตุใดจึงได้ไม่ให้ไปเป็นยศเจ้า เหมือนอาของตัวที่เคยไปแต่ก่อน ความประสงค์ข้อนี้ ใช่ว่าจะเกิดขึ้นเพราะไม่มีความเมตตากรุณาหรือจะปิดบังซ่อนเร้นไม่ให้รู้ว่าเป็นลูกอย่างนั้นเลย พ่อคงรับว่าเป็นลูก และมีความเมตตากรุณาตามธรรมดาที่บิดาจะกรุณาต่อบุตร แต่เห็นว่าซึ่งจะเป็นยศเจ้าไปนั้นไม่เป็นประโยชน์อันใดแก่ตัว

นัก ด้วยธรรมดาเจ้านายฝ่ายเขามีน้อย เจ้านายฝ่ายเรามีมาก ข้างฝ่ายเขามีน้อยตัวก็ยกย่องทำนุบำรุงกันใหญ่โตมากกว่าเรา ฝ่ายเราจะไปมียศเสมออยู่กับเขา แต่ความบริบูรณ์และยศศักดิ์ไม่เต็มที่เหมือนอย่างเขา ก็จะเป็นที่น้อยหน้าและเห็นเป็นเจ้านายเมืองไทยเลวไป และถ้าเป็นเจ้านายแล้วต้องรักษายศศักดิ์ในกิจการทั้งปวงที่จะทำทุกอย่างเป็นเครื่องล่อตาล่อหูคนทั้งปวงที่จะให้พอใจดูพอใจฟัง จะทำอันใดก็ต้องระวังตัวไปทุกอย่าง ที่สุดจนจะซื้อจ่ายอันใดก็แพงกว่าคนสามัญ เพราะเขาถือว่ามั่งมี เป็นการเปลืองทรัพย์ในที่ไม่ควรจะเปลือง เพราะเหตุว่าถึงจะเป็นเจ้าก็ดี เป็นไพร่ก็ดี เมื่ออยู่ในประเทศมิใช่บ้านเมืองของตัว ก็ไม่มีอำนาจที่จะทำฤทธิ์เดชอันใดผิดไปกับคนสามัญได้ จะมีประโยชน์อยู่นิดหนึ่งแต่เพียงเข้าที่ประชุมสูง ๆ ได้ แต่ถ้าเป็นลูกมีตระกูลก็จะเข้าในที่ประชุมสูง ๆ ได้เท่ากันกับเป็นเจ้านั่นเอง เพราะฉะนั้นจึงขอห้ามเสียว่าอย่าได้ไปอวดอ้างเอง หรืออย่าให้คนใช้สอยอวดอ้างว่าเป็นเจ้านายอันใด จงประพฤติให้ถูกตามคำสั่งนี้

๒. เงินค่าที่จะใช้สอยในการเล่าเรียนกินอยู่นุ่งห่มทั้งปวงนั้น จะใช้เงินพระคลังข้างที่ คือเงินที่เป็นส่วนสิทธิ์ขาดแต่ตัวพ่อเอง ไม่ใช้เงินที่สำหรับจ่ายราชการแผ่นดิน เงินรายนี้ได้ฝากไว้ที่แบงก์ ซึ่งจะได้มีคำสั่งให้ราชทูตจ่ายเป็นเงินสำหรับเรียนวิชาชั้นต้น ๕ ปี ๆ ละ ๓๒๐ ปอนด์ เงิน ๑๖๐๐ ปอนด์ สำหรับเรียนวิชาชั้นหลังอีก ๕ ปี ๆ ละ ๔๐๐ ปอนด์ เงิน ๒๐๐๐ ปอนด์ รวมเป็นคนละ ๓๖๐๐ ปอนด์ จะได้รู้วิชาเสร็จสิ้นอย่างช้าใน ๑๐ ปี แต่เงินนี้ฝากไว้ในแบงก์คงจะมีดอกเบี้ยมากขึ้น เหลือการเล่าเรียนแล้วจะได้ใช้ประโยชน์ของตัวเองโดยชอบใจ เป็นส่วนยกให้ เงินส่วนของใครจะลงชื่อเป็นของผู้นั้นฝากเอง แต่ในกำหนดยังไม่ถึงอายุ ๒๑ ปีเต็ม จะเรียกเอาเงินใช้สอยเองมิได้ จะตั้งผู้จัดการแทนไว้ที่นอก ให้เป็นผู้ช่วย

จัดการไป เงินฝากไว้แห่งใด เท่าใด และผู้ใดเป็นผู้จัดการจะได้ทำหนังสือมอบให้อีกฉบับหนึ่งสำหรับที่จะได้ไปทวงเอาในเวลาต้องการได้

การซึ่งใช้เงินพระคลังข้างที่ ไม่ใช้เงินแผ่นดินอย่างเช่นเคยจ่ายให้เจ้านายและบุตรข้าราชการไปเล่าเรียนแต่ก่อนนั้น เพราะเห็นว่ามีลูกมากด้วยกัน การซึ่งให้มีโอกาสและให้ทนทรัพย์ซึ่งจะได้เล่าเรียนวิชานี้ เป็นหลักทรัพย์มรดกอันประเสริฐดีกว่าทรัพย์สินเงินทองอื่น ๆ ด้วย เป็นของติดตัวอยู่ได้ไม่มีอันตรายที่จะเสื่อมสูญ ลูกคนใดที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดก็ดีหรือไม่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดก็ดี ก็จะต้องส่งไปเรียนวิชาทุกคนตลอดโอกาสที่จะเป็นไปได้ เหมือนหนึ่งได้แบ่งทรัพย์มรดกให้แก่ลูกเสมอ ๆ กันทุกคน ก็ถ้าจะใช้เงินแผ่นดินสำหรับให้ไปเล่าเรียนแก่ผู้ซึ่งไม่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดกลับมาไม่ได้ทำราชการคุ้มกับเงินแผ่นดินที่ลงไป ก็จะเป็นที่ติเตียนของคนบางจำพวกว่ามีลูกมากเกินไป จนต้องใช้เงินแผ่นดินเป็นค่าเล่าเรียนมากมายเหลือเกิน แล้วซ้ำไม่เลือกเฟ้นเอาแต่ที่เฉลียวฉลาดจะได้ราชการ คนโง่คนเง่าก็เอาไปเล่าเรียนให้เปลืองเงิน เพราะค่าที่เป็นลูกของพ่อไม่อยากจะให้มีมลทินที่พูดติเตียนเกี่ยวข้อง กับความ ปรารถนาซึ่งจะ สงเคราะห์แก่ลูกให้ ทั่วถึง โดยเที่ยงธรรมนี้จึงมิได้ใช้เงินแผ่นดิน

อีกประการหนึ่งเล่า ถึงว่าเงินพระคลังข้างที่นั้นเองก็เป็นเงินส่วนหนึ่งในแผ่นดินเหมือนกัน เว้นแต่เป็นส่วนที่ยกให้แก่พ่อใช้สอยการในตัวมีทำการกุศลและสงเคราะห์บุตรภรรยาเป็นต้น เห็นว่าการสงเคราะห์ด้วยเล่าเรียนดังนี้เป็นดีกว่าอย่างอื่น ๆ จึงได้เอาเงินรายนี้ใช้เป็นการมีคุณต่อแผ่นดินที่ไม่ต้องแบ่งเงินแผ่นดินมาใช้เป็นค่าเล่าเรียนขึ้นอีกส่วนหนึ่ง และพ้นจากคำคัดค้านต่าง ๆ เพราะเหตุที่พ่อเอาเงินส่วนที่พ่อจะได้ใช้เองนั้นออกให้ค่าเล่าเรียน ด้วยเงินรายนี้ไม่มีผู้หนึ่งผู้ใดที่จะแทรกแซงว่าควรใช้อย่างนั้น ไม่ควรใช้อย่างนั้นได้เลย

๓. จงรู้สึกตัวเป็นนิจเถิด ว่าเกิดมาเป็นเจ้านายมียศบรรดาศักดิ์มากจริงอยู่ แต่ไม่เป็นการจำเป็นเลยว่าผู้ใดเป็นเจ้าของแผ่นดินขึ้น จะต้องใช้ราชการอันเป็นช่องที่จะหาเกียรติยศชื่อเสียงและทรัพย์สมบัติ ถ้าจะว่าตามการซึ่งเป็นมาแต่ก่อน เจ้านายซึ่งจะหาช่องทำราชการได้ยากกว่าลูกขุน นางเพราะเหตุที่เป็นผู้มีวาสนาบรรดาศักดิ์มาก จะรับราชการในตำแหน่งต่ำ ๆ ซึ่งเป็นกระไดขั้นแรก คือเป็นนายรองหุ้มแพรมหาดเล็กเป็นต้น ก็ไม่ได้เสียแล้ว จะไปตั้งแต่งให้ว่าการใหญ่โตสมแก่ยศศักดิ์ เมื่อไม่มีวิชาความรู้และสติปัญญาพอที่จะทำการในตำแหน่งนั้นไปได้ ก็เป็นไปไม่ได้ เพราะฉะนั้นเจ้านายจะเป็นผู้ได้ทำราชการมีชื่อเสียงดี ก็อาศัยได้แต่สติปัญญาความรู้และความเพียรของตัว เพราะฉะนั้นจงอุตสาหะเล่าเรียนโดยความเพียรอย่างยิ่งเพื่อได้มีโอกาสที่จะทำการให้เป็นคุณแก่บ้านเมืองของตน และโลกที่ตัวได้มาเกิด ถ้าจะถือว่าเกิดมาเป็นเจ้านายแล้วนิ่ง ๆ อยู่จนตลอดชีวิตก็เป็นสบายดังนั้น จะไม่ผิดอันใดกับสัตว์ดิรัจฉานอย่างเลวนัก สัตว์ดิรฉานมันเกิดมากิน ๆ นอน ๆ แล้วก็ตาย แต่สัตว์บางอย่างยังมีหนังมีเขามีกระดูกเป็นประโยชน์ได้บ้าง แต่ถ้าคนประพฤติอย่างเช่นสัตว์ดิรัจฉานแล้ว จะไม่มีประโยชน์อันใดยิ่งกว่าสัตว์ดิรัจฉานบางพวกไปอีก เพราะฉะนั้นจงอุตสาหะที่จะเรียนวิชาเข้ามาเป็นกำลังที่จะทำตัวให้ดีกว่าสัตว์ดิรัจฉานให้จงได้ จึงจะนับว่าเป็นการได้สนองคุณพ่อ ซึ่งได้คิดทำนุบำรุงเพื่อจะให้ดีตั้งแต่เกิดมา

๔. อย่าได้ถือตัวว่าเป็นลูกเจ้าแผ่นดิน พ่อมีอำนาจยิ่งใหญ่อยู่ในบ้านเมือง ถึงจะเกะกะไม่กลัวเกรงคุมเหงผู้ใด เขาก็คงจะมีความเกรงใจพ่อไม่ต่อสู้หรือไม่อาจพ้องร้องว่ากล่าว การซึ่งเชื่อใจดังนั้นเป็นการผิดแท้ทีเดียว เพราะความปรารถนาของพ่อไม่อยากจะให้ลูกมีอำนาจที่จะเกะกะอย่างนั้นเลย เพราะรู้เป็นแน่ว่าเมื่อรักลูกเกินไป ปล่อยให้ไม่กลัวใครและ

ประพฤติการชั่วดังนั้น คงจะเป็นโทษแก่ตัวลูกนั้นเอง ทั้งในปัจจุบันอนาคต เพราะฉะนั้นจงรู้เถิดว่า ถ้าเมื่อได้ทำความผิดเมื่อใดจะได้รับโทษโดยทันที การที่มีพ่อเป็นเจ้าแผ่นดินนั้น จะไม่เป็นการช่วยเหลืออุดหนุนแก้ไขอันใดได้ได้เลย อีกประการหนึ่งชีวิตสังขารมนุษย์ไม่ยั่งยืนยืดยาวเหมือนเหล็กเหมือนศิลาถึงโดยว่าจะมีพ่ออยู่ในขณะหนึ่ง ก็คงจะมีเวลาที่ไม่มีได้ขณะหนึ่งเป็นแน่ แท้ถ้าประพฤติความชั่วเสียแต่ในเวลามีพ่ออยู่แล้ว โดยจะปิดบังซ่อนเร้นอยู่ได้ด้วยอย่างหนึ่งอย่างใด เวลาไม่มีพ่อ ความชั่วนั้นคงจะปรากฏเป็นโทษติดตัวเหมือนเงาตามหลังอยู่ไม่ขาด เพราะฉะนั้นจงเป็นคนอ่อนน้อม ว่าง่ายสอนง่าย อย่าให้เป็นทิฐิมานะไปในทางที่ผิด จงประพฤติตัวหันมาทางที่ชอบที่ถูกอยู่เสมอเป็นนิจเถิด จะละเว้นทางที่ชั่วซึ่งรู้ได้เองแก่ตัวหรือมีผู้ตักเตือนแนะนำให้รู้แล้ว อย่าให้ล่วงให้เป็นไปได้เลยเป็นอันขาด

๕. เงินทองที่จะใช้สอยในค่ากินอยู่นุ่งห่ม หรือใช้สอยเบ็ดเสร็จทั้งปวง จงเขม็ดแขม่ใช้แต่เพียงพอที่อนุญาตให้ใช้ อย่าทำใจโตมือโตสุรุ่ยสุร่าย โดยถือตัวว่าเป็นเจ้านายมั่งมีมาก หรือว่าพ่อเป็นเจ้าแผ่นดินมีเงินทองถมไป ขอบอกเสียให้รู้แต่ต้นมือว่า ถ้าผู้ใดเป็นหนี้มา จะไม่ยอมใช้หนี้ให้เลยหรือถ้าเป็นการจำเป็นจะต้องใช้ จะไม่ใช้เปล่าโดยไม่มีโทษแก่ตัวเลย พึงรู้เถิดว่าต้องใช้หนี้เมื่อใด ที่จะต้องรับโทษเมื่อนั้นพร้อมกัน อย่าเชื่อถ้อยคำผู้ใดหรืออย่าหมายใจว่าโดยจะใช้สุรุ่ยสุร่ายไปเหมือนอย่างคนเขาไปแต่ก่อน ๆ แต่พ่อเขาเป็นขุนนางเขายังใช้กันได้ไม่ว่าไรกัน ถ้าคิดดังนั้นคาดดังนั้นเป็นผิดแท้ทีเดียว พ่อรักลูกจริง แต่ไม่รักลูกอย่างชนิดนั้นเลยเพราะรู้เป็นแน่ว่าถ้าจะรักอย่างนั้นตามใจอย่างนั้น จะไม่เป็นการมีคุณอันใดแก่ตัวลูกผู้ได้รับความรักนั้นเลย เพราะจะเป็นผู้ไม่ได้วิชาที่ปรารถนาจะให้ได้ จะไปได้แต่วิชาที่จะทำให้เสียชื่อเสียงและได้ความร้อนใจอยู่เป็นนิจ จงนึกไว้ให้เสมอว่า เงิน

ทองที่แลเห็นมากๆ ไม่ได้เป็นของหามาได้โดยง่ายเหมือนเวลาที่จ่ายไปง่ายนั้น เงินที่ส่วนตัวได้รับเบี้ยหวัดหรือเงินกลางปีอยู่เสมอนั้น ก็ด้วยอาศัยเป็นลูกพ่อ ส่วนเงินที่พ่อได้หรือลูกได้ เพราะพ่อนั้นก็เพราะอาศัยที่พ่อเป็นผู้ทำนุบำรุง รักษาบ้านเมือง และราษฎรผู้เจ้าของทรัพย์นั้นก็เฉลี่ยเรี่ยไรกันมาให้เพื่อจะให้เป็นกำลังที่จะหาความสุขคุ้มกับค่าที่เหน็ดเหนื่อย ที่ต้องรับการในตำแหน่งอันสูง คือเป็นผู้รักษาความสุขของเขาทั้งปวง เงินนั้นไม่ควรจะนำมาจำหน่ายในการที่ไม่เป็นประโยชน์ไม่เป็นเรื่อง และเป็นการไม่มีคุณกลับให้โทษแก่ตัว ต้องใช้แต่ในการจำเป็นที่จะต้องใช้ ซึ่งจะเป็นการมีคุณประโยชน์แก่ตนและผู้อื่นในทางชอบธรรม ซึ่งจะเอาไปกอบโกยใช้หนี้ให้แก่ลูกผู้ทำความชั่วจนเสียทรัพย์ไปนั้น สมควรอยู่หรือ เพราะฉะนั้นจึงต้องว่าไม่ยอมที่จะใช้หนี้ให้ โดยว่าจะต้องใช้ให้ก็จะต้องมีโทษเป็นประกัน มั่นใจว่าจะไม่ต้องใช้อีกเพราะจะเข็ดหลาบในโทษที่ทำนั้น จึงจะยอมใช้ให้ได้ ใช้ให้เพราะจะไม่ให้ทรัพย์ผู้อื่นสูญเสียเท่านั้น ใช่จะใช้ให้โดยความรักใคร่อย่างบิดาให้บุตรเมื่อมีความยินดีต่อความประพฤติของบุตรนั้นเลย เพราะฉะนั้นจงจำไว้ตั้งใจอยู่ให้เสมอว่า ตัวเป็นคนจน มีเงินใช้เฉพาะแต่ที่รักษาความสุขของตัวพอสมควรเท่านั้น ไม่มั่งมีเหมือนใครๆ อื่น และไม่เหมือนกับผู้ดีผ่ารั่งเลย ผู้ดีฝรั่งเขามั่งมีสืบตระกูลกันมาด้วยได้ดอกเบี้ยค่าเช่าต่างๆ ตัวเองเป็นผู้ได้เงินจากราษฎรเลี้ยง พอสมควรที่จะเลี้ยงชีวิตและรักษาเกียรติยศเท่านั้น อย่าไปอวดมั่งอวดมีทำเทียบเทียมเขาให้พุ่งซ่านไปเป็นอันขาด

อีกอย่างหนึ่ง จะนึกเอาเองว่าถึงโดยเป็นหนี้สินลงอย่างไร พ่อจะไม่ใช้หรือจะให้ใช้ก็กลัวต้องทำโทษ คิดว่าเงินทองของตัวที่ได้นั้นปีหนึ่งๆ มีอยู่ทั้งเบี้ยหวัดและเงินกลางปี เวลาออกไปเรียนไม่ได้ใช้เงินรายนี้เก็บรวมอยู่เปล่าๆ จะเอาเงินรายนี้ใช้หนี้เสีย ต่อไปก็คงได้ทุกปี ซึ่งจะคิดอย่างนี้

895.915 --น.30 ร.ศ.123 นม
ก 657พ

แล้วและจับจ่ายเงินทองจนต้องเป็นหนี้กลับเข้ามานั้น ก็เป็นการไม่ถูกเหมือนกัน เพราะว่าผลประโยชน์อันที่จะได้อยู่ในเวลามีพ่อกับเวลาไม่มีพ่อนั้น จะถือเอาเป็นแน่ว่าจะคงที่อยู่นั้นไม่ได้และยิ่งเป็นผู้ใหญ่ขึ้น ก็จะมีบ้านเรือนบุตรภรรยามากขึ้น คงต้องใช้มากขึ้น เงินที่จะได้นั้นบางทีก็จะไม่พอ จะเชื่อว่าวิชาที่ตัวไปเรียนจะเป็นเหตุให้ได้ทำราชการ ได้ผลประโยชน์ทันใช้หนี้ก็เชื่อไม่ได้เพราะเหตุที่ตัวเป็นเจ้านาย ถ้าบางทีจะเป็นเวลาก็คขัดข้องเพราะเป็นเจ้านายนั้นก็จะทำอะไรไม่ได้เลย ถ้าจะหันไปข้างทำมาหากิน ซึ่งเป็นการยากที่จะทำเพราะเป็นเจ้าเหมือนกัน คือไปรับจ้างเขาเป็นเสมียนไม่ได้เป็นต้น เมื่อทุนรอนที่มีเอาไปใช้หนี้เสียหมดแล้ว จะเอาอันใดเป็นทุนรอนทำมาหากินเล่า เพราะฉะนั้นจึงว่าถ้าจะคิดใช้อย่างเช่นนี้ ซึ่งตัวจะคิดเห็นว่าเป็นอันไม่ต้องกวนพ่อแล้วนั้น ก็ยังเป็นการเสียประโยชน์ภายหน้ามาก ไม่ควรจะก่อให้มีให้เป็นขึ้น

๖. วิชาที่จะออกไปเรียนนั้น ก็คงต้องเรียนภาษาและหนังสือในสามภาษา คืออังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน ให้ได้แม่นยำชัดเจนคล่องแคล่ว จนถึงแต่งหนังสือได้สองภาษาเป็นอย่างน้อย เป็นวิชาหนังสืออย่างหนึ่ง กับวิชาเลขให้เรียนรู้คิดใช้ได้ในการต่าง ๆ อีกอย่างหนึ่ง นี้เป็นต้น วิชาสองอย่างที่จำเป็นจะต้องเรียนให้รู้ให้ได้จริง ๆ เป็นชั้นต้น แต่วิชาอื่น ๆ ที่จะเรียนต่อไปให้เป็นวิชาชำนาญวิเศษในกิจการข้างวิชานั้น จะตัดสินเป็นแน่นอนว่าให้เรียนสิ่งใดในเวลานี้ก็ยังไม่ควร จะต้องไว้เป็นคำสั่งต่อภายหลัง เมื่อรู้วิชาชั้นต้นพอสมควรแล้ว แต่บัดนี้จะขอตักเตือนอย่างหนึ่งก่อนว่า ซึ่งให้ออกไปเรียนภาษาวิชาการในประเทศยุโรปนั้น ใช่ว่าจะต้องการเอามาใช้แต่เฉพาะภาษาฝรั่งหรืออย่างฝรั่งอย่างเดียว ภาษาไทยและหนังสือไทยซึ่งเป็นภาษาของตัวหนังสือของตัว คงจะต้องใช้อยู่เป็นนิจ จงเข้าใจว่าภาษาต่าง

ประเทศนั้นเป็นแต่สิ้นของความรู้ เพราะวิชาความรู้ในหนังสือไทยที่มีผู้แต่งไว้นั้นเป็นแต่ของเก่า ๆ มีน้อย เพราะมิได้สมาคมกับชาติอื่นช้านานเหมือนวิชาการในประเทศยุโรปที่ได้สอบสวนซึ่งกันและกัน จนเจริญรุ่งเรืองมากแล้วนั้น ฝ่ายหนังสือไทยจึงไม่พอที่จะเล่าเรียนจึงต้องไปเรียนภาษาอื่นเพื่อจะได้เรียนวิชาให้กว้างขวางออก แล้วจะเอากลับลงมาใช้เป็นภาษาไทยทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นจะทิ้งภาษาของตัวให้ลืมถ้อยคำที่จะพูดให้สมควรเสีย หรือจะลืมวิธีเขียนหนังสือไทยที่ตัวได้ฝึกหัดแล้วเสียนั้นไม่ได้เลย ถ้ารู้แต่ภาษาต่างประเทศ ไม่รู้เขียนอ่านแปลลงเป็นภาษาไทยได้ก็ไม่เป็นประโยชน์อันใด ถ้าอย่างนั้นหาจ้างแต่ฝรั่งมาใช้เท่าไร เท่าไรก็ได้ ที่ต้องการนั้นต้องให้กลับแปลภาษาต่างประเทศลงเป็นภาษาไทยได้ แปลภาษาไทยออกเป็นภาษาต่างประเทศได้จึงจะนับว่าเป็นประโยชน์ อย่าตื่นตัวเองว่าได้ไปร่ำเรียนภาษาฝรั่งแล้วลืมภาษาไทย กลับเห็นเป็นการเก๋การกี๋อย่างเช่นนักเรียนบางคนมักจะเห็นผิดไปดังนั้น แต่ที่จริงเป็นการเสียที่ควรจะติเตียนแท้ทีเดียว เพราะเหตุฉะนั้นในเวลาที่ออกไปเรียนวิชาอยู่ ขอบังคับว่าให้เขียนหนังสือถึงพ่อทุกคนอย่างน้อยเดือนละฉะบับ เมื่อเวลายังเขียนหนังสืออังกฤษไม่ได้ก็เขียนมาเป็นหนังสือไทย ถ้าเขียนหนังสืออังกฤษหรือภาษาหนึ่งภาษาใดได้ให้เขียนภาษาอื่นนั้นมาฉบับหนึ่ง ให้เขียนคำแปลเป็นหนังสือไทยอีกฉบับหนึ่ง ติดกันมาอย่าให้ขาด เพราะเหตุที่ลูกยังเป็นเด็กไม่ได้เรียนภาษาไทยแน่นอนมั่นคงก็ให้อาศัยไต่ถามครูไทยที่ออกไปอยู่ด้วย หรือค้นดูตามหนังสือภาษาไทยซึ่งได้จัดออกไปให้ด้วย คงจะพอหาถ้อยคำที่จะใช้แปลออกเป็นภาษาไทยได้แต่หนังสือไทยที่จะเป็นกำลังช่วยอย่างนี้ยังมีน้อยจริง เมื่อเขียนเข้ามาคำใดผิดจะติเตียนออกไปแล้วจงจำไว้ใช้ให้ถูกต่อไปภายหน้า อย่าให้มีความกลัวความกระดากว่าผิดให้ทำตามที่เต็มอุตสาหะความแน่ใจว่าเป็นถูกแล้ว เมื่อผิดก็แก้ไปไม่เสียหายอันใด

๗. จงรู้ว่าการเล่าเรียนของลูกทั้งปวงนั้น อาของเจ้า กรมหมื่นเทวงศวโรประการ ได้รับปฏิญาณต่อพ่อว่า จะตั้งใจอุตสาหะเป็นธุระในการเล่าเรียนของลูกทั้งปวง ทั้งในบัจจุบันและภายหน้า พ่อได้มีความวางใจมอบธระสิทธิ์ขาดแก่กรมหมื่นเทวงศวโรประการ เป็นธระทกสิ่งทกอย่างในกรุงเทพ ฯ เมื่อมีธุระขัดข้องประการใดให้มีหนังสือมาถึงกรมหมื่นเทวงศ ฯ ก็จะรู้ตลอดได้ถึงพ่อ และกรมหมื่นเทวงศ ฯ นั้นคงจะเอาธุระทำนุบำรุงทุกสิ่งทุกอย่างให้สำเร็จตลอดไปได้ ส่วนในประเทศยุโรปนั้น ถ้าไปอยู่ในประเทศใดที่มีราชทูตของเราอยู่ ราชทูตคงจะเอาเป็นธุระดูแลทุกสิ่งทุกอย่าง เมื่อมีการขัดข้องลำบากประการใดจงชี้แจงความให้ท่านราชทูตทราบคงจะจัดการได้ตลอดไป เมื่ออยู่ในโรงเรียนแห่งใด จงประพฤติการให้เรียบร้อยตามแบบอย่างซึ่งเขาตั้งลงไว้ อย่าเกะกะวุ่นวาย เชื่อตัวเชื่อฤทธิ์ไปต่าง ๆ จงอุตส่าห์พากเพียรเรียนวิชาให้รู้มาได้ช่วยกำลังพ่อ เป็นที่ชื่นชมยินดีสมกับที่มีความรักนั้นเถิด ฯ

เรื่องเบียร์

ทวี นาวายนต์

เครื่องดื่มเบียร์มี ๒ ชนิด

๑. เหยือก สะไตน์ เหยือกดินเคลือบมีลวดลายงดงาม

๒. แก้ว มี ๕ ชนิดคือ

ก. แก้วรูปเหยือก มีมือถือ ใช้คู่กับบ๊อคเบียร์เป็นเบียร์ผสม ที่เมืองไอน์เป๊ดแห่งรัสเซีย กลิ่นฉุนรสขมและสีเข้ม

ข. แก้วกลม มีด้านยาว และฐานแบน

ค. แก้วรูปโคม ทรงสูง

ง. แก้วรูปดอกตูลิน พิลเซนเนอร์กลาส ใช้ดื่มเบียร์สีใส

ก่อนดื่ม มีวิธีการดังนี้

๑. ทำความสะอาดแก้วให้สะอาด แล้วนำเข้าตู้น้ำแข็ง ๑๕ นาที

๒. ยกแก้วขึ้นจากพื้นจดปาก แล้วรินเบียร์ลงบนลิ้นปล่อยให้ประสาทรับรสเบียร์และกลิ่น แล้วจึงกระดกแก้วดื่มช้า ๆ จนพอใจ

๓. อุณหภูมิที่เหมาะในการแช่เบียร์ คือ ๔๐–๔๕ °F

กับแกล้ม

๑. เซาเออเคร้าท์ (กล่ำปลีดอง)

๒. ปลาดุกย่าง

๓. แซนวิชเนื้ออบ

๔. สะเต็กเนื้อหรือหมู

๕. เนื้ออบแช่เย็น ตับบดแช่เย็น ไส้กรอก คอนบีฟ ไก่หรือเป็ดย่าง ปลาทะเลกับมันทอด.

๘ ค็อกเทลปาร์ตี้ (Cocktail Party)

การเลี้ยงค็อกเทลปาร์ตี้ เป็นการเลี้ยงก่อนเวลารับประทานอาหาร เย็นคือตั้งแต่ ๑๖.๐๐–๑๙.๐๐ น. อาหารที่จัดเลี้ยงในงานได้แก่ เครื่องว่าง และค็อกเทลกับแกล้มต่าง ๆ ความมุ่งหมายในการเลี้ยงเช่นนี้ก็เพื่อจะเลี้ยงคนหมู่มากได้สะดวก

การเสริฟ คือให้คนเสริฟ เดินเสริฟทั่วไปทั้งเครื่องว่างกับกับแก้ม และค็อกเทล จะต้องจัดอาหารเลี้ยงแบบนี้ไม่เปลืองเครื่องใช้ คนเสริฟจะต้องได้รับการฝึกให้คล่องแคล่ว แต่งตัวสะอาด กิริยาสุภาพ และดูแลแขกให้ทั่วถึงจริง ๆ

การเลี้ยงค็อกเทลปาร์ตี้ ถ้าจัดเป็นงานเล็ก มีแขกน้อย การเสริฟเครื่องว่าง ออเด๊ิฟมักจะเสริฟโดยเจ้าภาพหญิง หรือเพื่อน ๆ ของเจ้าภาพ และบางทีเจ้าภาพจะจัดใส่ถาดวางไว้ตามโต๊ะเล็กๆ ผู้เป็นแขกจะต้องเสริฟช่วยตัวเอง

การเลี้ยงค็อกเทลปาร์ตี้ ถ้าจัดเป็นงานใหญ่ ๆ มีแขกเหรื่อมากมาย ต้องใช้คนเสริฟจำนวนมากพอที่จะเสริฟแขกได้ทั่วถึง สถานที่จัดงานเช่นนี้จะจัดในห้องโถงใหญ่ ๆ หรือในสวนและสนามกว้าง ๆ ก็ได้ทั้งสิ้น

ตำรับการผสมค็อกเทล ตามสูตรสากลอย่างง่าย

๑. *มาตินี ค็อกเทล* (Martini Cocktail หวาน)

เหล้ายิน ๒ ออนซ์

เหล้าเวอร์มุธ อย่างหวาน ๓/๔ ออนซ์

คนกับน้ำแข็งทุบก้อนแล้วใส่ถ้วยเสริฟ

๒. *ล้านเหรียญ* (Million Dollars)

เหล้ายิน ๑/๓ ถ้วย

เวอร์มุธ ๑/๔ ถ้วย

น้ำเชื่อม ๑ ช้อนชา

น้ำสับปะรดคั้น ๑/๓ ถ้วย

ไข่ขาว ๑/๒ ฟอง ผสมเขย่าให้เข้ากันกับน้ำแข็งก้อน ๆ

๓. *"แตงโก"* (Tango)

เหล้ายิน ๑/๔ ถ้วย

เวอร์มุธ ๑/๔ ถ้วย

โอเรนซ์ เคอราคา (Orange Curacao) ๑/๔ ถ้วย

น้ำส้มคั้น ๑/๔ ถ้วย

เขย่ากับน้ำแข็งทุบก้อนเล็ก ๆ

๔. *"อะตอมมิค บอม์บ"* (Atomic Bomb)

วิสกี้ ๑/๓ ถ้วย

เหล้ายิน ๑/๓ ถ้วย

เวอร์มุธ ๑/๓ ถ้วย

เขย่ากับน้ำแข็งทุบก้อนเล็ก ๆ

๕. *ยินฟิซซ์* (Gin Fizz)

เหล้ายิน ๑/๔ ถ้วย

น้ำมะนาว ๑/๘ ถ้วย (ครึ่งผล)

น้ำตาลทราย ๒ ช้อนชา

เขย่ากับน้ำแข็งก้อนแล้วผสมโซดา

ดอกไม้ใบโพธิ์

วิธีทำ

ขั้นแรก ต้องเลือกหาใบโพธิ์ไม่แก่และไม่อ่อนเกินไป เลือกเพ้นใบที่ไม่มีตำหนิ ใบสวย ๆ แล้วนำมาเด็ดก้านออก เตรียมที่จะนำไปต้ม

ขั้นที่ ๒ เตรียมน้ำต้มใบโพธิ์ โดยใส่น้ำ ๑ บี๊บ ใส่สบู่ซันไลท์หรือสบู่กรดก้อนละ ๕๐ ส.ต. ก็ได้ ใส่ไป ๓ ก้อน แล้วต้มน้ำให้เดือดพล่าน

ขั้นที่ ๓ เมื่อน้ำเดือดแล้ว จึงเอาใบโพธิ์ทั้งหมดที่เด็ดก้านแล้วใส่ลงไป แต่ต้องให้น้ำท่วมใบโพธิ์ ต้มไปสุกประมาณ ๑ ช.ม. จนกระทั่งเปลือกนอกของใบโพธิ์เปื่อยยุ่ย ก็เอาลง

ขั้นที่ ๔ เอาใบโพธิ์ออกจากบี๊บแล้วนำไปแช่ในน้ำเย็นซึ่งตักใส่อ่างเต็มไว้ แล้วหาแผ่นกระดานเรียบ ๆ แปรงสีฟันไม่ใช้แล้ว ๑ อัน ขูดเอาเยื่อใบโพธิ์ออก ก็จะเห็นโครงร่างด้านในของใบโพธิ์สีขาว การขูดต้องขูดค่อย ๆ ทั้งสองด้าน บางทีใบโพธิ์จะเปื่อยจนยุ่ยมาเองได้

ขั้นที่ ๕ เมื่อขูดเยื่อหุ้มโครงใบโพธิ์ออกหมดแล้ว ก็นำไปตากแดด เมื่อตากแดดแห้งแล้วก็เอาไปชุบสีตามใจชอบ สีที่ชุบเรียกว่าสีเยอรมัน (สีทำขนม) เมื่อชุบสีแล้ว เอาไปตากแดดจนกระทั่งแห้งดีก็เอามาตัดเป็นกลีบดอกไม้ได้ตามใจชอบ แล้วแต่จะประดิษฐ์ทำอะไร

แซนด์วิช

จากเพื่อนชาว ว.ศ. ประสานมิตร

แซนด์วิช ที่สำหรับใช้รับประทานกับน้ำชา เวลาบ่ายใช้ขนมปังหั่นบาง ๆ ขนมปังใหญ่ ๆ หรือค้างก็ได้ ถ้ามีตู้เย็นห่อใส่ตู้เย็นไว้คืนหนึ่ง แล้วนำมาหั่น จะหั่นได้ง่ายดี ทาเนยสอดไส้แล้วจึงประกบกันหั่นเป็นคู่ ๆ การหั่นขนมปังต้องใช้มีดบางคม ๆ มิฉะนั้นจะไม่เรียบร้อย การหั่นแซนด์วิชนิยมหั่นเป็นรูปต่าง ๆ เช่น สี่เหลี่ยม สามเหลี่ยม และรูปแฟนซีต่าง ๆ เช่น รูปดาว รูปพระจันทร์ครึ่งซีก กลม และวงแหวนประกบกันเป็นคู่ ๆ

เนยที่ใช้ทำแซนด์วิช ต้องใช้เนยอ่อน ถ้าเอาออกจากตู้เย็นแล้วแข็งทาไม่ได้ควรคนให้เป็นครีมเสียก่อน การทาเนยทาครั้งละคู่ แต่ถ้าทำไส้ต้องทาข้างเดียว

ครีมบัตเตอร์ ใช้ทาแซนด์วิช ดีกว่าเนยธรรมดา ส่วนผสมคือ เนย ๑ ถ้วย ครีม ๔ ช้อนโต๊ะ เกลือ พริกไทย และมัสตาร์ดอย่างละพอสมควร วิธีทำ คนเนยแล้วค่อย ๆ ใส่ครีมทีละน้อย ๆ จนหมดและเข้ากันดี ใส่เกลือ พริกไทย และมัสตาร์ด

ไส้แซนด์วิช

แซนด์วิชไส้เนื้อ ไก่และปลาต้องประกอบด้วย ผักดอง แรดิชหั่นกรอบ แตงกวา และอื่น ๆ เช่น

๑. ใช้แฮม ลิ้นวัว เนื้ออบ หมูทอด ไก่อบ หั่นชิ้นบาง ๆ ผสมกับผักดองหั่นบาง ๆ เกลือ พริกไทย และใช้ซอสมายองเนส ทาที่ขนมปังหรือคลุกเนื้อเหล่านี้แล้ววางบนแผ่นขนมปัง

๒. ใช้เนื้อปด หรือสับ เนื้อวัว หมู ไก่ ซึ่งต้มสุกแล้วหรือเนื้อสตูก็ได้ ปดหรือสับละเอียด ผสมมายองเนส เกลือ พริกไทย หอมฝรั่งหั่นละเอียด ใบคื่นไช่และผักชี หั่นละเอียด

๓. ใช้เนื้อกระป๋อง (Corned Beef Paste) ๒ ก้อน ผสมกับมัสตาร์ดผง ๑/๒ ช้อนชา มายองเนส ๑/๔ ถ้วย เคล้าให้เข้ากันแล้วทาไส้ขนมปัง

๔. แฮมและหัวแครอตต้ม ปดแฮม และแครอตแล้วผสมกับน้ำสลัดมายองเนส (แฮมกระป๋อง หรือ แฮมอบ)

๕. ตับกระป๋อง หรือตับปด คือตับ ๑/๒ ถ้วย ผักดองสับ หรือหั่นละเอียด ๑/๔ ถ้วย น้ำสลัดมายองเนส ๑/๔ ถ้วย

๖. ปลาซาลมอน ปลาทูนา ปลาซาดีน และปลาทู ปลากระพงปลาอื่น ๆลๆ ถ้านึ่งหรือต้ม ทอดต้องลอกหนังออกหรือเอาก้างออก ถ้าเป็นปลากระป๋องเนื้อเปื่อยยุ่ยไม่ต้องลอกหนัง และก้างบี่นเนื้อได้ละเอียดผสมกับคื่นไช่และผักชีหั่น มายองเนส หรือผสมเกลือ พริกไทย น้ำมะนาว หอมใหญ่ หั่นละเอียดก็ได้ หรือปรุงด้วยซอสมะเขือเทศ ชิมให้มีรสกลมกล่อม.

หอสมุดแห่งชาติ
NATIONAL LIBRARY
หอสมุดแห่งชาติสาขานครราชสีมา